

2019

30 ღვაწაბარი

#2

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

არქეოლოგია

ევროპის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

ვერცხლის სამკაულის ერთი ჯგუფი ვანის სამარხებიდან

დაიუჯან კაჭახაია

არქეოლოგი, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის გენერალური დირექტორის
მოადგილე

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია 2002-2005 წლებში ვანის ნაქადაქაზე გამოვლენილ ვეხცხლის სამკაულთა ჩამდენიზე სახეობა, ჰომელები მოიცავს სფეხედ მძივებს, სხვადასხვა ზომის მიდაკებს, დაღაჲუღედაპიხიან ნახევახსფეხედ და პიხამიდედ ნივთთა ჯგუფს.

მცხიე ზომის აღნიშნული ვეხცხლის სამკაულები, არქეოლოგიური სამუშაოების დროს N22, N24 და N11 სამახხებში აღმოჩნდა, კონცენტირებული ხოგოხც მიცვალებულის ახეზე, ასევე სხვა მხავადიციხოვან სამახხედ ინვენტირთან ეხთად.

N22 სამახხში ვეხცხლის ნივთები დადასტუხდა ოქოხს შემცველი დეხგის ჩხდილოეთითა და ცხენის აღკაბმუდობის გხოვაში.

N24 სამახხში ანადოგიუხი, გაციდებით უკეთეს მდგომარეობაში შემოხჩენილი მცხიე ზომის ვეხცხლის სამკაულები აღმოჩნდა მთავახი მიცვალებულის ახესთან, ეხთ გხოვად, ჰომედთაც ზემოდან ედო ცვახათი შემკული ოქოხს მიდაკი.

N11 სამახხში, ჰომედიც უფოო ადჲუდია და ძვ. წ. V საუკუნის შუა ხანებით თახილდება, ვეხცხლის წეხილი სამკაული შედახებით დიდი ჰაოდენობით იყო წახმოდგენილი. მიდაკები-სა და მძივების ჯგუფი, მთავახი მიცვალებულის მაჲჯვენა მკდავთან იყო კონცენტირებული. მიდაკები განდაგებული იყო სიგეძივ სამ, ხოდო მძივები – ოთხ ხიგად.

სამივე სამახხის შემთხვევაში, სამკაულთა დამზადების ტექნოლოგია ანადოგიუხია, სხვაობა მათ შოხის ზომებშია. სფეხოსებუხი მძივები სადაა, ლეხდის გასწეხივ მცხიედ წაგეძელებული, მიღებულია ოხი ნახევახსფეხოს მიხჩილვით. ვეხცხლის მიდაკები მიღებულია ფიხფიგის წეხიუდად მოლუნვით ისე, ჰომ ბოლოები ეხთმანეთზეა გადასული და აჲ ახის მიხჩილუდი. პიხამიდის მოყვანილობის საკიდებს ძიხი აჲ აქვთ, გააჩნიათ წეხეზე ნახეჲე-ტი, ხოდო კიდეები და წახნაგები შემკულია ამოჭედილი წეხტიდებით.

ვანის ნაქადაქაჲის სამახხებში დადასტუხებული მცხიე ზომის ვეხცხლის სამკაული, დიდ მსგავსებს ავდენს საიხხის სამკაულების კომპლექტთან, ჰომედიც ყვედაზე ადჲუდია და ძვ.წ. VI-ის პიხვედი ნახეჲეხით თახილდება. აღნიშნულ სამახხში ვეხცხლის სამკაულები

მთავარი მიცვალებულის თავის ახეში, ოქროს დიადემასთან, წყვილ სხივანა საყუჩესა და საკეხებელ ფიფიგასთან ერთად აღმოჩნდა.

ჩატახებული კვლევები ჩამდენიმე მიმართულებითაა საინტერესო, კერძოდ: 1. სამა-ხეებში, სამკაულთა განლაგების მიხედვით, ისინი ქსოვიდის (თავსაბუხავის, მანგიის) შესამკობად ან ცხენის აღკაზმულობის გასაფორმებლად გამოიყენებოდა; 2. ვეხცხდის ნივთები ანადოგიუხია სხვა ღითონისაგან დამზადებული ნივთებისა (ოქრო, ბრინჯაო, სპი-რა), ხაც უდავოდ უსვამს ხაზს სამკაულთა ფორმების ხანგრძლივ გზადიციანზე (ძვ.წ. VIII-დან მოყოლებული – ახ.წ. III-მდე); 3. აღმოჩენები, კიდევ ერთხელ ადასტუხებს ბეხდე-ხომადე ავგოხთა ცნობებს ქვეყნის ვეხცხდით სიმდიდრესთან დაკავშირებით.

საკვანძო სიტყვები: ვანის ნაქალაქარი, საირხე, სამარხები, სამკაული, ვერცხლის ნივთები.

ვანის ნაქალაქარზე, 2002-2005 წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, ოქროს მრავალრიცხოვან ნიმუშებსა და სხვა სახის მასალებთან ერთად ვერცხლის მცირე ზომის სამკაულის რამდენიმე სახეობაც გამოვლინდა. კერძოდ, N22 სამარხში ოქროს ნივთების შემცველი დერგის ჩრდილოეთით ვერცხლის ნივთების გროვა დადასტურდა, რომელზეც ზემოდან იდო ოქროს მილაკი, უხვად შემკული ცვა-რათი; იქვე დაფიქსირდა კოლხური ტრიობოლების ორი გროვა (სურ. 1-2). სამწუხა-როდ, ვერცხლის ნივთები ძლიერ დაზიანებულია, თუმც პირამიდისებური მოყვანი-ლობის სამკაულის, სფერული მძივებისა და მილაკების იდენტიფიცირება მოხერხდა. მილაკები (ინვ. N07:1-03:1707) ფრაგმენტების სახით იყო მოღწეული. ყველაზე გრძელი ფრაგმენტის სიგრძე – 2,1 სმ-ს აღწევს. ერთი მძივის ფრაგმენტია (ინვ. N07:1-03:1708) შემორჩენილი (დმ – 0,6 სმ). მძივი ორი ნახევარსფეროს მირჩილვითაა მიღებული, სფეროსებურია, ოდნავ წაგრძელებული. გვერდშეზნეპილი პირამიდის მოყვანილო-ბის სამკაულიდან (ინვ. N07:1-03:1709), რომელსაც წვერზე ნახვრეტი აქვს, 2 მთელი ნი-მუში შემორჩა (სიმაღლე – 1 სმ, წახნაგის სიგანე – 1 სმ), დანარჩენი მეტად ფრაგმე-ნტირებულია (სურ. 3-5).

N22 სამარხში ვერცხლის ასეთივე სამკაულები (მძივების გამოკლებით) ინვენტა-რის კიდევ ერთ – ცხენის აკაზმულობის – გროვაში აღმოჩნდა, თუმც მცირე რაოდენო-ბით (სურ. 6). კერძოდ, ამ გროვაში ვერცხლის სარტყელთან დაფიქსირდა მილაკები (ინვ. NN 07:1-03:1816, 1823), რომელთაგან სამი მთელია (სიგრძე – 4,4 სმ, დმ – 0,3 სმ), ორი კი – ფრაგმენტული. ერთ ფრაგმენტში ვერცხლისავე მავთულია შერჩენილი (მა-ვთულის სიგრძე – 2 სმ). აქვე აღმოჩნდა გვერდშეზნეპილი პირამიდის მოყვანილობის, წვერზე ნახვრეტიანი სამკაული (ინვ. N07:1-03:1817), ორი ცალი, მთელი (სიმაღლე – 1 სმ, წახნაგის სიგანე – 1 სმ) და ნახევარსფერული, დაღარული სამკაული (ინვ. N07:1-03:1819), სამი ცალი (სიმაღლე – 1,2 სმ, დმ – 2 სმ, სურ. 3, 5-6). ამ უკანასკნელთაგან ერთი ნაკ-ლულია. როგორც ჩანს, ისინი ვერცხლისა და ბრინჯაოს მინიატურულ ზარაკებთან და მინისა და მინისებური პასტის მძივებთან ერთად ვერცხლის სარტყელის კიდევებზე იყო შებმული; თანაც ვერცხლის მილაკს აგვირგვინებს ნახევარსფერული სამკაული. აღ-სანიშნავია, რომ ამავე, N22 სამარხში აღმოჩენილ ოქროს სამკაულს შორის დადასტუ-რდა დაღარული ნახევარსფერული სამკაულიც – 4 ცალი (ინვ. N07:1-03:1677, 1678 და 1681,

მუზ. NN31-2006/44, 45, 47. სურ. 7). როგორც ჩანს, ასეთ წვრილ სამკაულს არა მარტო ვერცხლისგან, არამედ ოქროსგანაც ამზადებდნენ.

განხილულის მსგავსი ვერცხლის სამკაული N24 სამარხშიც აღმოჩნდა, თანაც გაცილებით უკეთეს მდგომარეობაში. ამჯერად ვერცხლის სამკაულები მთავარი მიცვალებულის არესთან, მის აღმოსავლეთ კიდეებთან დაფიქსირდა, ერთ გროვად (სურ. 8-9). ვერცხლის სამკაულზე ზემოდან იდო ოქროს მილაკი, შემკული ცვარათი, ანალოგიური N22 სამარხში აღმოჩენილისა. ამგვარივე ოქროს მილაკი აღმოჩნდა მთავარი მიცვალებულის არეზე მძივების დონეზე, რომლებიც ამკობდნენ სუდარას.

გროვა შედგებოდა მილაკების, სფეროსებური სადა მძივების, დაღარული ნახევარსფეროებისა და პირამიდისებური სამკაულისაგან. აქვე დადასტურდა პასტის იოტები. დაფიქსირდა მათი შემდეგი მონაცვლეობა: მილაკი, ორი პასტის იოტი, სფერული მძივი, ორი პასტის იოტი, მილაკი და ა.შ. (სურ. 11). მსგავსი ვერცხლის მილაკები, სფეროსებური მძივები, დაღარული ნახევარსფეროსა და პირამიდისებური სამკაული მცირე რაოდენობით მთავარი მიცვალებულის არეზეც აღმოჩნდა. კერძოდ, ურთიერთმონაცვლე მილაკებისა და სფეროსებური მძივების, აგრეთვე პასტის იოტების რიგი გადადიოდა ვერცხლის ვაზაზე (სურ. 10) და უერთდებოდა პირამიდისებურ სამკაულს; პირამიდისებური სამკაული აღმოჩნდა როგორც მარჯვენა (ერთი ც.), ასევე მარცხენა მარჯის არესთან (ხუთი ც.).

N24 სამარხის სფეროსებური მძივები (ინვ. N07:1-04:642, 1858, 1928, მუზ. N13 2007:45), რომლებიც ღერძის გასწვრივ ასევე მცირედ წაგრძელებულია, სადაა; მიღებულია ორი ნახევარსფეროს მირჩილვით. მძივების დიამეტრი 0,4 სმ-ა (სურ. 12). შემორჩენილია 89 მთელი მძივი და ფრაგმენტები. მეტ-ნაკლებად მთელი მძივების თანამედროვე ასხმის სიგრძე 1,46 მ-ა. ამავე სამარხის ვერცხლის მილაკები (ინვ. N07:1-04:612, 641, 1404, 1540, 1658, 1857, 1928, 2296, მუზ. N13-2007:44), ზემოთ განხილულის მსგავსად, მიღებულია ფირფიტის წრიულად მოღუნვით ისე, რომ ბოლოები ერთმანეთზე გადასულია და არ არის მირჩილული. მაგრამ ისინი ზომებით ჩამოუვარდებან N22-ისას. მათი მაქსიმალური სიგრძე 2,5 სმ-ს აღწევს, მინიმალური – 1 სმ-ს, ხოლო დიამეტრი 0,3 სმ-სა და 0,15 სმ-ს შორის მერყეობს (სურ. 13). მეტ-ნაკლებად მთელი ნიმუშების თანამედროვე ასხმის სიგრძემ 3,80 მ-ს მიაღწია.

ჩაზნეილგვერდებიანი პირამიდის სახის ვერცხლის სამკაული (N07:1-04:1404, 1859, 1668, 2065) 10 მთელი ნიმუშისა და ფრაგმენტების სახითაა შემორჩენილი. მათი სიმაღლე 0,6-0,7 სმ-ა (სურ. 14). რაც შეეხება დაღარული ნახევარსფეროს სახის სამკაულს (N07:1-04:1541), ის მხოლოდ ერთი მეტ-ნაკლებად მთელი ნიმუშითა (სიმაღლე – 1 სმ, დმ – 1,6 სმ) და რამდენიმე ფრაგმენტით არის წარმოდგენილი (სურ. 15). განხილული ტიპის ვერცხლის სამკაულები აღმოჩენილი იყო ვანის N11 სამარხშიც, რომელიც უფრო ადრეულია – ძვ.წ. V საუკუნის შუახანებით თარიღდება. ვერცხლის წვრილი სამკაული ამ სამარხში საკმაოდ დიდი რაოდენობით გამოვლინდა, თანაც უფრო ფართო ასორტიმენტით და კარგად შემორჩენილი. ეს გახლავთ სფერული მძივები (2000 ცალზე მეტი), მილაკები – სხვადასხვა ზომისა, როგორც სადა, ასევე ნაჭდევებით ან/და მავთულით შემკული ბოლოებით (დაახლ. 1300 ც.); სხვადასხვაგვარი ნახევარსფერული სამკაული (392 ც.), რომელთა უმრავლესობა (353 ც.) დაღარულზედაპირიანია; პირამიდული სამკაული (35 ც.), ბიპირამიდული სამკაული (54 ც.), ტახის გამოსახულებიანი საკიდები (5 ც; ინვ. NN10-975:74-85). ჩვენი ინტერესის სფეროში შე-

დის მძივები, სადა მილაკები, ნახევარსფერული და პირამიდული სამკაული. მძივები სფეროსებური მოყვანილობისაა, ღერძზე ოდნავ წაგრძელებული; დამზადებულია ორი ნახევარსფეროს ერთმანეთთან მირჩილვით (ღერძის სიგრძე 0,8 სმ, დმ – 0,7 38 სმ; ინვ. N10-975:74, სურ. 16). მილაკები ორი სხვადასხვა ზომისაა. ერთი ჯგუფის სიგრძე 1,5-1,7 სმ-ა, დმ – 0,20-0,25 სმ. მეორე, უფრო მსხვილი მილაკების სიგრძე 2,3-2,5 სმ-ა, დმ – 0,3 სმ (ინვ. N10-975:75, სურ. 17). ორივე ჯგუფის მილაკები ფირფიტის წრიულად მოკეცვის გზითაა მიღებული, რომლის კიდეები არ არის ერთმანეთზე მირჩილული და ერთმანეთზე გადადის. ამავე სამარხში მრავლადაა აღმოჩენილი ნახევარსფეროსებური სამკაული, შუაში ნახვრეტით, რომელიც ორი ვარიანტითაა წარმოდგენილი: 1. ტანდალარული ნახევარსფეროები, სამი სხვადასხვა ტვიფრით გამოყვანილი (8, 9 ან 10 ღარიანი; სიმაღლე – 6,7 მმ, დმ – 10,5-12 მმ; ინვ. N10-975:79, სურ. 18); 2. ოდნავ დაბრტყელებული ტანდალარული საკიდები, 12-13 ღარიანი; უმეტესობას ნახვრეტის გარშემო წრე გასდევს, რომელსაც გარს უვლის ამოჭდული წერტილები. რამდენიმეზე ნახვრეტის გარშემო პირდაპირ ამოჭდული წერტილებია (სიმაღლე – 8-9 მმ, დმ – 17-18 მმ. N10-975:80, სურ. 19). ვერცხლის სამკაულებს შორის N11 სამარხში აღმოჩენილია პირამიდის მოყვანილობის საკიდებიც. პირამიდას ძირი არა აქვს, მის წვერზე ნახვრეტია; კიდეები და წახნაგები კი ამოჭდული წერტილებითაა შემკული (სიმაღლე – 9 მმ, გვერდის სიგანე – 24-25 მმ. N10-975:85, სურ. 20). ზემოთგანხილული სამკაული მხოლოდ მთავარი მიცვალებულის არეზე დადასტურდა.

აღსანიშნავია, რომ მთავარი მიცვალებულის მარჯვენა მკლავთან იყო კონცენტრირებული მილაკებისა და მძივების ერთი ჯგუფი (ინვ. N10-975:78), რომელშიც დადასტურებულია მილაკებისა და მძივების გარკვეული მონაცვლეობა. კერძოდ, მილაკები განლაგებული იყო სიგრძივ სამ რიგად, მძივები კი – ოთხ რიგად. მილაკების სიგრძე 5,6 სმ-ა, დმ – 0,4 სმ. როგორც ყველა ადრე ნახსენებ შემთხვევაში, მილაკები მიღებულია ფირფიტის წრიულად მოკეცვის შედეგად; კიდეები ერთმანეთზე გადადის, არ არის მირჩილული (სურ. 21). მძივები სფეროსებურია, ღერძზე ოდნავ წაგრძელებული; მიღებულია ორი ნახევარსფეროს ერთმანეთთან მირჩილვით. მძივების ღერძის სიგრძე 1,0 სმ-ა, დმ – 0,9 სმ (სურ. 22). როგორც ჩანს, საქმე გვაქვს N24 სამარხის ვერცხლის წვრილი სამკაულის ანალოგიურ შემთხვევასთან.

თითქმის ასეთივე შედგენილობისაა, აკლია მხოლოდ ჩაზნექილგვერდებიანი პირამიდის მოყვანილობის ელემენტები, ვერცხლის სამკაულების კომპლექტი საირხის სამაროვნიდან, კერძოდ N13 სამარხიდან, რომელიც ყველაზე ადრეულია და ყველაზე მდიდრული აქ გამოვლენილ სამარხებს შორის – მიეკუთვნება ძვ.წ. V საუკუნის პირველ ნახევარს. ვერცხლის სამკაულები აღმოჩნდა მთავარი მიცვალებულის თავის არეში, ოქროს დიადემასთან, წყვილ სხივანა საყურესა და საკერებელ ფირფიტასთან ერთად. ამრიგად, ამ სამკაულების ფუნქცია ნათელია – ისინი თავსაბურავს ამკობენ. გარკვეულია მათი სახეობების განლაგებაც: ოთხფა ძაფზე ასხმულია მილაკი, რომელსაც მოსდევს მინისებური პასტის სამი იოტი, ვერცხლის მძივი, შემდეგ კვლავ სამი იოტი და მილაკი და ასე მეორდება ეს თანამიმდევრობა. რამდენიმე ასეთი ასხმა გაერთიანებულია ნახევარსფერული დაბოლოებით. შემორჩენილია ქსოვილის ნაშთები, რაც შეიძლება იმის ნიშანი იყოს, რომ ასხმები ქსოვილზე იყო დაკერებული. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ვანის NN22 და 24 სამარხში ვერცხლის სამკაულის ასხმაში ელემენტების ასეთივე მონაცვლეობა დადასტურდა.

ამრიგად, საირხეში მოპოვებული მასალების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ ვანის NN22 და 24 სამარხების შემთხვევაშიც თავსაბურავთან თუ მანტიასთან გვაქვს საქმე.

აქვე კიდევ ერთხელ უნდა აღინიშნოს ვანში უკანასკნელ ხანებში ჩატარებული გათხრების ერთი მონაცემი: კერძოდ, N22 სამარხის ვერცხლის სარტყელი გვიჩვენებს, რომ მილაკები და დაღარულზედაპირიანი ნახევარსფერული სამკაული სხვა ფუნქციითაც იხმარებოდა – ამკობდა ცხენის ვერცხლის სარტყელს.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ვერცხლის წვრილი სამკაულის ზემოთ აღწერილი სახეობები ანალოგიებს თანადროულ ოქროს სამკაულებთან პოულობს, თუმც ასეთი ანალოგიები შედარებით იშვიათია, გაცილებით მცირე რაოდენობითაა დადასტურებული და ძირითადად უფრო ადრეულ კონტექსტშია აღმოჩენილი. კერძოდ, N11 სამარხში ოქროს 10 მილაკი დადასტურდა მესამე მიცვალებულის გულმკერდის არეში, ერთ გროვად 16 სფერულ მძივთან და ერთ ბიპირამიდულ სამკაულთან ერთად. მილაკები სადაა, მიღებულია ფირფიტის წრიულად მოკეცვით, კიდეები ერთმანეთზეა გადასული, მირჩილული არ არის. მათი სიგრძე 1,6-1,8 სმ-ა, დმ – 0,2 სმ. ბიპირამიდული საკიდი მიღებულია ორი პირამიდის ერთმანეთთან შეერთების შედეგად; ღერძების გასწვრივ ნახვრეტებია, რომელთა გარშემო შემოვლებულია დაკეჭნილი მავთული (ღერძების სიგრძე – 0,9 სმ და 1,1 სმ); მძივები სადაა, სფერული (დმ – 0,45 სმ, ღერძის სიგრძე – 0,5 სმ). ისიც აღსანიშნავია, რომ N11 სამარხის ოქროს ერთადერთი ბიპირამიდული სამკაული ამავე სამარხის ვერცხლის ბიპირამიდულ სამკაულებთან პოულობს ანალოგიას, რომელთა რაოდენობა გაცილებით მეტია. როგორც უკვე აღინიშნა, ზემოთ განხილული ვერცხლის სამკაულის ანალოგიები, დამზადებული ოქროსაგან, ვანის N22 სამარხში, დერგში მოთავსებულ ოქროს სამკაულს შორისაც დადასტურდა. ესაა დაღარული ნახევარსფერული სამკაული.

განსახილველი ვერცხლის სამკაულის ანალოგიები, ოღონდ ბრინჯაოსაგან დამზადებული, ვანშიც არის დადასტურებული, ოღონდ უკიდურესად მცირე რაოდენობით. აღსანიშნავია, რომ ბრინჯაოს ასეთი სამკაული მეტად იშვიათია აღმოსავლეთ საქართველოშიც. კერძოდ, ამგვარი ნივთები ერთმანეთთან ახლოს მდებარე ქასრაანთ-მინებისა და „დაჭრილების“ ბორცვის სამაროვნებზე (კავთისხევის მუნიციპალიტეტი) აღმოჩნდა. მათგან პირველზე გათხრილი 30 ორმოსამარხიდან, რომლებიც ძვ.წ. VI-IV საუკუნეებით თარიღდება, ჩვენთვის საინტერესო ნივთს მხოლოდ ერთი შეიცავს. კერძოდ, N24 სამარხში აღმოჩნდა ბრინჯაოს სამკაული, რომელიც პუბლიკაციაში აღწერილია როგორც „ღილი, ვარსკვლავის ფორმის, შუაში გახვრეტილი“ და შეესაბამება ჩვენი აღწერილობის ჩაზნექილგვერდებიანი პირამიდის ფორმის სამკაულს. რაც შეეხება „დაჭრილების“ სამაროვანს, რომელიც ზოგადად ძვ.წ. IV-III საუკუნეებით თარიღდება, აქ გათხრილი 25 ქვევრსამარხიდან ბრინჯაოს სამკაული, რომელიც ჩვენი ინტერესის საგანს წარმოადგენს, მხოლოდ 2-ში დაფიქსირდა. ორივე ბავშვის სამარხია. N6 სამარხში აღმოჩენილი სამკაული (1 ცალი) ასევე პირამიდისებურია, ჩაზნექილგვერდებიანი; მიჩნეულია ღილად. პუბლიკაციაში მისი აღმოჩენის ზუსტი ადგილი არ არის მითითებული. N14 სამარხში (ბავშვის) 40 ინვენტარი ძვლებთან ერთად იყო ჩაცურებული ქვევრის ჩრდილოეთ მხარეს. ინვენტარში შედიოდა ბრინჯაოს ერთი ასეთივე სამკაული („ოთხკუთხა, დანაოჭებული, შუაში გახვრეტილი“), ამჯერად განსაზღვრული საკიდად. გვერდებჩაზნექილი პირამიდის ფორმის სამკაული კიდევ ერთ ძეგლზე და-

დასტურდა – კერძოდ, ზემო გოსტიბეში შემთხვევით აღმოჩენილ სამარხში, რომელსაც ძვ.წ. VI-IV საუკუნეებით ათარიღებენ. გამთხრელის აღწერილობით, ესაა ბრინჯაოს ვარსკვლავის მსგავსი „ღილების“ ფრაგმენტები, რომელთაც ქიმების შეყრის ადგილას ნახვრეტი აქვთ.

ერთი სიტყვით, ზემოთ განხილული ვერცხლის სამკაულის სახეობები სხვა ლითონისგანაც მზადდებოდა ადრეანტიკურ ხანაში. კერძოდ, დადასტურებულია ოქროს სფეროსებური მძივები, მილაკები, დაღარული ნახევარსფეროს ფორმის სამკაული. ჯერჯერობით ოქროსგან დამზადებული ჩაზნექილგვერდებიანი პირამიდისებური სახეობა არ არის აღმოჩენილი, თუმც ცნობილია ბრინჯაოს ნიმუშები.

დიდ ინტერესს იწვევს ის ფაქტი, რომ ზემოთ განხილული ვერცხლის სამკაულის ორი სახეობა უფრო ადრეულ ძეგლებზეც არის დადასტურებული, ოღონდ ყველა დამზადებულია ბრინჯაოსაგან. ასე, ჩვენი აღწერილობის ჩაზნექილგვერდებიანი პირამიდისებური სამკაული, ბრინჯაოსგან დამზადებული, აღმოსავლეთ საქართველოში აღმოჩენილია თრიალეთში, მარალდერესის სამაროვანზე, რომელიც ვანის ეპოქას მიეკუთვნება (ე.ი. ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეებს). ესაა „ოთხნახნაგა საკერებელი შუაში ნახვრეტით“; სამთავროს წინაანტიკური ხანის სამარხებიდან, რომლებსაც ა. კალანდაძე ზოგადად ძვ.წ. XI-VI საუკუნეებს აკუთვნებს, N11 სამარხში (1938 წ.) 7 ც. „ვარდული“ დადასტურდა; ამავე სამაროვნის N38 სამარხში, რომელსაც რ. აბრამიშვილი ძვ.წ. VIII-VII ს. პირველ ნახევარს აკუთვნებს, აღმოჩენილია ჩაზნექილგვერდებიანი პირამიდის ფორმის ბრინჯაოს ვარდული. აღსანიშნავია, რომ სამთავროს N215 სამარხში (ქვაყუთში), რომელიც ადრეანტიკურ ხანას მიეკუთვნება, ასევე აღმოჩნდა ბრინჯაოს ვარდული. მცხეთის მიდამოებში ციხედიდისხევში გათხრილ N13 ყორღანულ სამარხში აღმოჩნდა გვერდებჩაზნექილი პირამიდის მოყვანილობის სამკაული, დამზადებული ბრინჯაოსაგან. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გამთხრელები ყორღანს ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარს აკუთვნებენ, თუმც ამ ყორღანში აღმოჩენილი ბალთა სპეციალისტების მიერ უფრო გვიანდელ ხანას მიეკუთვნება. კერძოდ, ლ. ფანცხავა მას ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეებით ათარიღებს. მსგავსი სამკაული გამოვლენილია ქვემო ქართლშიც, სამაროვანზე, რომელსაც ძვ.წ. I ათასწლეულის პირველ ნახევარს აკუთვნებენ. ასეთი სამკაული ცნობილია ბორნიღელეს N32 სამარხიდანაც, რომელიც ძვ.წ. VIII-VI საუკუნეებით თარიღდება, აგრეთვე მადნისჭალის სამაროვნიდან. ამ ტიპის ბრინჯაოს სამკაულები, ოღონდ უფრო დიდი ზომისა, აღმოჩენილია კნოლეს სამაროვანზე, რომელიც ძვ.წ. VII-VI საუკუნეებს მიეკუთვნება. აღსანიშნავია ამ უკანასკნელ ხანებში რკინის ორი ასეთი სამკაულის აღმოჩენა სადგურ მარაბდის მახლობლად გათხრილ ძვ.წ. VII-VI სს. სამაროვანზე (ძეგლის გამთხრელის გურამ კვირკველიას ინფორმაცია, რისთვისაც მას მადლობას მოვახსენებ). აღსანიშნავია, რომ თლიას სამაროვანზე ერთადერთი ასეთი სამკაულია აღმოჩენილი. ის დაფიქსირდა N74a სამარხში, რომელიც ბ. ტეხოვის მიერ ძვ.წ. XII-X საუკუნეებით დათარიღებულ II ჯგუფს მიეკუთვნება.

განსახილველი სამკაული დასავლეთ საქართველოშიც არის დადასტურებული წინარეანტიკური ხანის კომპლექსებში. კერძოდ, ბრინჯაოსგან დამზადებული ჩაზნექილგვერდებიანი პირამიდისებური სამკაული აღმოჩენილია წითელი შუქურას N21 (23) სამარხში, რომელსაც გამთხრელი ძვ.წ. VIII-VI საუკუნეებს აკუთვნებს, ხოლო სამკაულს საკიდად მიიჩნევს. ბრინჯაოს ანალოგიური სამკაული დაფიქსირდა ეშერის ნაქალაქარზე, დაზიანებულ სამარხში.

ბრინჯაოს ნახევარსფერული დაღარული სამკაული („ვარდულა“) დაფიქსირებულია ნარეკვავის სამაროვანზე, რომელიც ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეებს განეკუთვნება, როგორც სამარხში, კერძოდ, 29-ე სამარხში, ასევე შემთხვევითი ხასიათის მონაპოვრებს შორის; „ვარდულებს“ უწოდებს ასეთ 28 სამკაულს (მუზ. N14-54:5017) რ. აბრამიშვილი სამთავროს სამაროვნის N191 სამარხიდან, რომელსაც ძვ.წ. VII საუკუნის მეორე ნახევარს – VI საუკუნეს აკუთვნებს. ერთი ნახევარსფერული სამკაული აღმოჩენილია აგრეთვე დმანისის სამაროვანზე, რომელსაც გ. ნიორაძე ძვ.წ. X-IX საუკუნეებით ათარიღებს.

აღსანიშნავია, რომ განხილული სამკაულების თითო-ოროლა ნიმუში ადრერომულ ხანაშიც გვხვდება. მაგალითად, ახ.წ. I-II საუკუნეების წინამური-III სამაროვანზე, N14 სამარხში მიცვალებულის გულ-მკერდის არეში დადასტურებულია ბრინჯაოს „ვარდული, ოთხკუთხა, დაწახნაგებული, ნახვრეტით ტანისამოსზე დასამაგრებლად“, ე.ი. ჩვენი აღწერილობის ჩაზნეწილგვერდებიანი პირამიდისებური სამკაულია. ხოლო დასავლეთ საქართველოში ძვერის სამაროვანზე, რომელიც ახ.წ. II-III საუკუნეებით თარიღდება, ბრინჯაოს სამი ცალი საკიდია აღმოჩენილი ქვევრსამარხში, გოფრირებული, მსგავსი ვანის ნახევარსფეროსებური დაღარული სამკაულისა.

ნახევარსფეროსებური და პირამიდისებური ფორმის სამკაულის დანიშნულება მათი დამზადების ამ ადრეულ ეტაპზე (ძვ.წ. VIII-VI სს.) არ არის კარგად გარკვეული. გამთხრელები მათ უწოდებენ ხან საკერებლებს, ხან ვარდულებს, ხან საკიდებს, ხან კი – ლილაკებს. რაც შეეხება ადრეანტიკურ ხანას, საირხის მონაცემების საფუძველზე უნდა ვიფიქროთ, რომ ვერცხლის წვრილ სამკაულებს სფერული მძივებისა და მილაკების სახით (პასტისებური მასის იოტებთან ერთად) ქსოვილზე (მანტიაზე, თავსაბურავზე) აკერებდნენ, ნახევარსფერული და პირამიდისებური სამკაული კი ფოჩების შესაერთებლად და დასაფარად გამოიყენებოდა.

აღსანიშნავია, რომ N22 სამარხში ვერცხლის ნივთების გროვაზე იდო ოქროს მილაკი, რომელიც ორივე მხარეს ბოლოვდება მძივისებური შემსხვილებით; ერთ მხარეს შემსხვილებას მოსდევს ორი შვერილი (სურ. 25). ეს ნივთი მდიდრულადაა მორთული გრანულაციით გამოყვანილი გეომეტრიული სახეებით: თვით მილაკი 42 მთლიანად დაფარულია სამკუთხედებით, მძივისებური შემსხვილებები შემკულია ცვარას რიგებით, ხოლო შვერილები – სამკუთხედებით. ასეთი მილაკები N24 სამარხშიც აღმოჩნდა: ერთი მილაკი იდო ვერცხლის წვრილი ნივთების გროვაზე, ხოლო ორი მათგანი აღმოჩნდა მთავარი მიცვალებულის არეზე მძივების დონეზე, რომლებიც ამკობდნენ სუდარას. ვანს გარდა ასეთი მილაკი ცნობილია საირხის N8 სამარხიდან, რომელიც ძვ.წ. IV საუკუნის შუახანებით თარიღდება. ამ მილაკების დანიშნულება გაურკვეველია. თუმც მათი ადგილმდებარეობა ვანის სამარხებში იძლევა საშუალებას, რომ რომ ისინიც დავუკავშიროთ ქსოვილის შემკობას ვერცხლის წვრილ სამკაულთან ერთად.

ზემოთ განხილული მასალები ადასტურებენ წვრილი სამკაულის გარკვეული სახეობების (დაღარული ნახევარსფეროები, ჩაზნეწილგვერდებიანი პირამიდები) პოპულარობას დროის დიდი მონაკვეთის მანძილზე. კონტინუიტეტი რამდენიმე საუკუნე გრძელდება.

გამოიკვეთა ვერცხლის სამკაულის სისტემური ხასიათიც, ისევე როგორც ოქროსი. წარჩინებულთა ოქროს სამკაული, როგორც წესი, მთელი კომპლექტის სახით არის ხოლმე წარმოდგენილი. ამ კომპლექტში კი შედის: რთული თავსამკაული (რომელიც შედგება დიადემის, და/ან საშუბლე სამკაულის, და/ან ცენტრალური სამაგრის, სა-

საფეთქლეების, საყურეების, დასაკერებელი ფირფიტებისაგან), ყელსაბამები, სამაჯურები, საბეჭდავი-ბეჭდები. რაც შეეხება ელიტის წარმომადგენლების ვერცხლის პირადი სამკაულის კომპლექტს, ასეთი რამ, ჯერჯერობით მაინც, ჩვენს ძეგლებზე არ არის დადასტურებული. პირადი სამკაულიდან მხოლოდ დიადემებს, საკისრე რგოლებს, სამაჯურებსა და ბეჭდებს ამზადებდნენ ვერცხლისაგან; მეტად იშვიათია საყურეები, ფაქტობრივად არ ჩანს ვერცხლის სასაფეთქლეები და ყელსაბამები. აქ ისიც უნდა ითქვას, რომ ვერცხლის დიადემა მთავარი მიცვალებულის თავზე, ჯერჯერობით მაინც, არ დადასტურებულა, თუმც ცნობილია შემთხვევა, როდესაც ვერცხლის დიადემა მთავარი მიცვალებულის მკერდზე იყო მოთავსებული (მაგალითად, საირხის N13 სამარხში. ვანში ერთი შემთხვევაა ცნობილი (N6 სამარხი), როდესაც ელიტის წარმომადგენელს, რომელიც, სხვათა შორის, თანმხლები პირების გარეშეა დაკრძალული, ოქროს დიადემასთან ერთად ვერცხლის დიადემაც აქვს ჩატანებული. ვერცხლის დიადემა ჩვეულებრივ თანადაკრძალულებს ამკობდა ხოლმე (მაგალითად, საირხის N5 და 13 სამარხებში); ვანის N11 სამარხში მეორე მიცვალებულს აღმოაჩნდა ვერცხლის ორი დიადემა ერთად, მესამეს კი – მხოლოდ ერთი.

ვანის N12 სამარხში დაკრძალული, სავარაუდოდ, შვიდი თანმხლები პირიდან აღმოაჩნდა ვერცხლის საკისრე რგოლი (აქედან ორი გამოქვეყნებულია როგორც ბრინჯაოსი, მაგრამ 2017 წელს სარესტავრაციო-განმენდითი სამუშაოს ჩატარებამ გამოავლინა, რომ ისინი ვერცხლისაა); N16 სამარხში, სადაც დაკრძალულთა რაოდენობა ვერ დგინდება და ვერც მთავარი მიცვალებული გამოიკვეთა, ვერცხლისა და ბრინჯაოს საკისრე რგოლები ერთად აღმოჩნდა – ბრინჯაოს ხატისუღელი ზემოდან ედო ვერცხლისას; N22 კოლექტიურ სამარხში, რომელშიც მთავარი მიცვალებული არ ჩანს, ვერცხლის საკისრე რგოლი ხუთიდან 3 მიცვალებულს ეკეთა (N1, 4 და 5), ხოლო N24 სამარხში, რომელშიც მთავარი მიცვალებული ადვილი გამოსარჩევია მისი ცენტრალური მდებარეობითა და მდიდრული სამარხიერი ინვენტარით, ვერცხლის საკისრე რგოლი 4 თანადაკრძალულს ეკეთა. ასე რომ ვანში ვერცხლის დიადემები და საკისრე რგოლები, როგორც წესი, მთავარი მიცვალებულის თანმხლები პირების კუთვნილია. საირხის სამაროვანზე ვერცხლის საკისრე რგოლები ასევე თანმხლებ პირებს ამკობს – N5 სამარხის პირველ და მეორე თანმხლებ პირებს. ვერცხლის საკისრე რგოლი აღმოჩნდა რამდენიმე ინდივიდუალურ სამარხში, რომელიც არა ელიტის წარმომადგენლისაა: კერძოდ, მოდინახეს სამაროვანზე N3 სამარხში და შრომისუბნის N2 სამარხში. გამოთქმულია აზრი, რომ საკისრე რგოლები გარკვეული სტატუსის მანიშნებელი უნდა იყოს.

ვერცხლის სამაჯურები ჩატანებული აქვთ ხოლმე როგორც თანადაკრძალულებს, ასევე მთავარ მიცვალებულს. მაგალითად, საირხეში ვერცხლის სამაჯური აღმოაჩნდა N8 სამარხის მთავარ მიცვალებულსა და N5, 10 და 13 სამარხების თანმხლებ პირებს. ვანში N3 (ქალის) სამარხში – აღმოჩნდა ვერცხლის სამაჯურები (ბრინჯაოსა და რკინის სამაჯურებთან ერთად), N9 სამარხის მთავარ მიცვალებულს ვერცხლის სამი სამაჯური აქვს, N10 სამარხში დაკრძალულ ბავშვს – ერთი, N12 სამარხში მეორე მიცვალებულსაც – ერთი, ხოლო N11 სამარხის მესამე მიცვალებულს თანადაკრძალულს) – ხუთი; N16 სამარხში აღმოჩენილი 27 სამაჯურიდან 5 ვერცხლისაა; N19 სამარხში, რომელშიც ერთი ინდივიდი იყო დაკრძალული, აღმოჩნდა მხოლოდ ვერცხლის (და რკინის) სამაჯურები, N22 სამარხში – 2 თანადაკრძალულს (N2 და 3) ჰქონდა ვერცხლის სამაჯური.

რაც შეეხება ვერცხლის ბეჭდებს, ვანში ისინი შემდეგ სამარხებში გამოვლინდა

– N9 სამარხში მთავარ მიცვალებულს ვერცხლის ორი საბეჭდავი ბეჭედი აღმოაჩნდა, N10 სამარხში ბავშვს – ვერცხლის ერთი საბეჭდავი-ბეჭედი, N16 სამარხში ვერცხლის ერთი საბეჭდავი-ბეჭედი აღმოაჩნდა N19, ინდივიდუალურ სამარხში, რომელიც ძვ.წ. IV საუკუნის მეორე ნახევრით თარიღდება, ვერცხლის 2 საბეჭდავი-ბეჭედი აღმოჩენილი; N22 სამარხში ვერცხლის ბეჭედი ეკეთა N3 დაკრძალულს, ხოლო N24 სამარხში ვერცხლის საბეჭდავი-ბეჭდები აქვს მთავარ მიცვალებულს, 1 ბეჭედი – N1 თანადაკრძალულს. ვერცხლის ფარაკიანი ბეჭედი აღმოაჩნდა საირხის N8 სამარხის მთავარ მიცვალებულსაც.

გვხვდება, თუმცა გაცილებით იშვიათად, ვიდრე სხვა სახის სამკაულები, ვერცხლის საყურე რგოლები. კერძოდ, ვერცხლის საყურე რგოლები აღმოჩენილია ვანის N24 სამარხში (თანადაკრძალულებთან); N22 სამარხში N5 მიცვალებულს აქვს ვერცხლის თავგახსნილი რგოლი, და ვერცხლის საყურე რგოლი დადასტურდა N28 სამარხში. უნდა აღინიშნოს ვერცხლის ნახევარმთვარიან ფირფიტოვანი საყურეების აღმოჩენა ვანის N23 სამარხში.

დაბოლოს, გარდა პირადი სამკაულის ჩამოთვლილი სახეობებისა, ვერცხლისგან მზადდებოდა წვრილ-წვრილი სამკაული – ჩვენი ინტერესის საგანი, განკუთვნილი ქსოვილის მოსართავად. უკვე აღინიშნა, რომ, როგორც წესი, ეს სამკაული იმეორებს იმავე ტიპის ოქროს ნიმუშების ფორმას. ისიც აღსანიშნავია, რომ ვერცხლის წვრილი სამკაული, როგორც წესი, მხოლოდ ელიტის წარმომადგენლების სამარხებში გვხვდება.

შეიძლება ითქვას ისიც, რომ ახლადმოპოვებული მასალები კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ კოლხეთი არა მხოლოდ ოქრომრავალი, არამედ ვერცხლმრავალიც იყო. შემთხვევითი არაა, რომ ქვეყნის სიმდიდრეს ვერცხლით ბერძენ რომაელი მწერლებიც ადასტურებენ, მაგალითად, სტრაბონი და პლინიუსი. ჯერ კიდევ N11 სამარხის მონაცემები იძლეოდა იმის საშუალებას, რომ გველაპარაკა ვერცხლის სამკაულის სიმრავლეზე – მასში ხომ 5000-ზე მეტი ვერცხლის სამკაული აღმოჩნდა. 21-ე საუკუნის დასაწყისის აღმოჩენებმა ვანში ეს მოსაზრება კიდევ უფრო განამტკიცა.

ბიბლიოგრაფია:

1. აბრამიშვილი რ. სამთავროს სამაროვანზე აღმოჩენილი გვიანი ბრინჯაოს ხანისა და რკინის ფართო ათვისების ხანის ძეგლების დათარიღებისათვის, – სსმმ, XIX-A და XXI-B. თბილისი 1957, გვ. 115-140.
2. ავალიშვილი გ. ქვემო ქართლი ძვ.წ. I ათასწლეულის პირველ ნახევარში. თბილისი 1974.
3. აფაქიძე ა., ნიკოლაიშვილი ვ., გიუნაშვილი გ., მანჯგალაძე გ., ძნელაძე მ., სადრაძე ვ., დავლიანიძე რ., მცხეთა – 82, 1982 წლის საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები, – მცხეთა X. თბილისი 1995, გვ. 6-57.
4. ბერაძე ე. ადრეანტიკური ხანის ორმოსამარხები „ქასრაანთ მიწების“ სამაროვნთან. კავთისხევის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი, 1980, გვ. 14-27.
5. ბრაგვაძე ზ. გვიანანტიკური ხანის სამარხები ძევრიდან. „ძიებანი“, 12. თბილისი 2003, გვ. 89-97.
6. დავლიანიძე რ. ნარეკვავის სამაროვანი, კატალოგი (1977-1979 წწ. განათხარი), მცხეთა VII. თბილისი 1985, გვ. 6-42.

7. თოლორდავა ვ. ცენტრალური ტერასის ჩრდილო-დასავლეთი ფერდი (1975-1979 წწ. გათხრების შედეგები), ვანი VIII. თბილისი 1986, გვ. 89-92.
8. თუშიშვილი ნ. მადნისქალის სამაროვანი. თბილისი 1972.
9. კალანდაძე ალ. სამთავრო. წინაანტიკური ხანის არქეოლოგიური ძეგლები, გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამარხეული კომპლექსები, ძვ.წ. XI-VI სს., მცხეთა, VI. თბილისი 1982, გვ. 7-138.
10. კაჭარავა დ. ოქროს სამკაული ვანის N22 სამარხიდან. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის შრომები, ტ. XXVI. ქუთაისი 2016, გვ. 64-77.
11. კაჭარავა დ., ლორთქიფანიძე ოთ., ფუთურიძე რ., ყიფიანი გ., არქეოლოგიური გათხრები ნაქალაქარის ზედა ტერასაზე (1970-1977 წწ.), ვანი IV. თბილისი 1979, გვ. 7-37.
12. კაჭარავა დ., მჟავანაძე ზ., ნაქალაქარის ზედა ტერასაზე 1980 წელს ჩატარებული მუშაობის შედეგები, ვანი VIII. თბილისი 1986, გვ. 9-33.
13. კაჭარავა დ., ხარაბაძე ს., ახლად აღმოჩენილი სამარხები ვანიდან, I ნაწილი (გადარცული სამარხები), „იბერია-კოლხეთი“, 16. თბილისი 2016, გვ. 157-193.
14. კაჭარავა დ., ხარაბაძე ს. ახლად აღმოჩენილი სამარხები ვანიდან, ნაწილი II (N22 სამარხი), „იბერია-კოლხეთი“, 14. 2018, გვ. 5-63.
15. ლორთქიფანიძე ოთ., ფუთურიძე რ., თოლორდავა ვ., ჭყონია ა. არქეოლოგიური გათხრები ვანში 1969 წელს, ვანი, I. თბილისი 1972, გვ. 198-242.
16. მახარაძე გ., წერეთელი მ. საირხე. თბილისი 2007.
17. ნადირაძე ჯ. ყვირილის ხეობის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი 1975.
18. ნაკაიძე ნ. ძვ.წ. IV-III საუკუნეების ქვევრსამარხები „დაჭრილების“ სამაროვნიდან. კავთისხევის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი 1980, გვ. 28-41.
19. ნარიმანიშვილი გ., შანშაშვილი ნ. კნოლეს ნამოსახლარი და სამაროვანი, „ძიება-ნი“, 23. თბილისი 2016, გვ. 224-262.
20. ნიკოლაიშვილი ვ., მანჯგალაძე გ., ნარიმანიშვილი გ. სამთავროს ადრეანტიკური ხანის ქვასამარხი, „იბერია-კოლხეთი“, 8. თბილისი 2012, გვ. 57-61.
21. ნიკოლაიშვილი ვ., ნარიმანიშვილი გ., წინამური III, მცხეთა X. თბილისი 1995, გვ. 58-96.
22. ნიორაძე გ. დმანისის ნეკროპოლი და მისი ზოგიერთი თავისებურება, სსმმ, XIV-B. თბილისი 1947, გვ. 1-66.
23. ფუთურიძე რ., ხოშტარია ნ., ჭყონია ა. ვანის ნაქალაქარის ჩრდილო აღმოსავლეთ ნაწილში 1961-1963 წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური თხრის შედეგები, ვანი I. თბილისი 1972, გვ. 111-134.
24. ჩუბინიშვილი ტ., გოსტიბეს ხეობის არქეოლოგიური ძეგლები, სსმმ, ტ. XVI-B. 1950, გვ. 9-34.
25. ჭყონია ა. ოქროს სამკაული ვანის ნაქალაქარიდან, ვანი VI. თბილისი 1981.
26. Апакидзе А.М., Николаишвили В.В., Сихарулидзе А.Н., Мелитаури К.М., Гагошидзе Ю.Г., Хецуриани Д.Г., Гиунашвили Г.Д., Манджгаладзе Г.Н., Нариманишвили Г.К., Давлиანიძე Р.В., Садрадзе В.Г., Глonti Н.В., Иремашвили Ш.А., Археологические раскопки в Мцхета и ее округе, ПАИ в 1984-1985 гг. Тбилиси 1987, сс. 47-51.
27. Гамбашидзе О.С., Гамбашидзе И.О. Работы Месхет-Джавახетской экспедиции, ПАИ 1983. Тбилиси 1986, сс. 21-27.
28. Куфтин Б.А. Археологические раскопки в Триалети, I. Тбилиси 1941.
29. Лордкипанидзе О.Д., Путуридзе Р.В., Матиашвили Н.Н., Квирквелиა Г.Т., Чконია А.М., Пирцхალავა М.С., Кипиანი Г.Г., Инаури Г.А. Археологические исследования Ванского городища, ПАИ 1987. Тбилиси 1995, сс. 93-100.
30. Техов Б.В., Тлийский могильник, I. Тбилиси 1980.
31. Трапш М.М. Древний Сухуми, Труды 2. Сухуми 1969.
32. Цкитишвили Г., Гветაძე Дж., Накаидзе Н., Бераძე Э., Рамишвили А., Иремашвили Ш., Квитаშвили Р., Челиძე Л., Нуцубидзе А. Итоги работ Кавтисхевской археологической

- экспедиции, ПАИ 1976. Тбилиси 1979, сс. 117-130.
33. Шамба Г.А., Эшерское городище. Тбилиси 1980.
 34. Apakidze J. Die Spätbronze und Früheisenzeit in West und Zentralkaukasien, Chronologische Studien zur Kolchis Kultur 1600-700 v.Chr., Rahden/Westf., 2009, Teil 2.
 35. Kacharava D. A rich grave from the Vani site, Phasis, Greek and Roman Studies, vol. 7. Tbilisi 2004, pp. 117-127.
 36. Kacharava D. Recent finds at Vani, Dialogues d'histoire ancienne, Supplément 1. Presses Universitaires de Franche-Comté, Paris 2005, pp. 291-309.
 37. Kacharava D., Kvirkvelia G. The golden graves of ancient Vani, Wine, Worship and Sacrifice, edited by J.Y. Chi. New-York 2008, pp. 126-205.
 38. Kacharava D., Kvirkvelia G. Recent finds on the upper terrace of the Vani site, Ancient Civilizations from Scythia to Siberia, 14. 2009, pp. 237-315.
 39. Tchqonia A., L'orfèvrerie de la Colchide antique sur le site de Vani, Le Pont-Euxin vu par les grecs, eds. Otari Lordkipanidzé et Pierre Lévêque. Paris 1990, pp. 261-265.
 40. Unterwegs zum Goldenen Vlies, Archäologische Funde aus Georgien, Hrsgb. von Andrei Miron and Winfried Orthmann. Saarbrücken 1995.

ტაბულების აღწერილობა:

1. სამარხი N22, საერთო ხედი.
2. სამარხი N22, ვერცხლის სამკაულების გროვა.
3. სამარხი N 22, ვერცხლის სამკაულები – მილაკები, პირამიდული, ნახევარსფერული.
4. სამარხი N22, ვერცხლის სამკაულები – პირამიდული.
5. სამარხი N22, ვერცხლის სამკაულები – დაღარული ნახევარსფეროები.
6. სამარხი N22, ცხენის აკაზმულობის გროვა.
7. სამარხი N22, ოქროს სამკაულები – დაღარული ნახევარსფეროები.
8. სამარხი N24, საერთო ხედი.
9. სამარხი N24, მთავარი მიცვალებულის არე.
10. სამარხი N24, ვერცხლის ვაზა და წვრილი სამკაულები.
11. სამარხი N24, ვერცხლის წვრილი სამკაულების გროვა.
12. სამარხი N24, ვერცხლის მძივები.
13. სამარხი N24, ვერცხლის მილაკები.
14. სამარხი N24, ვერცხლის პირამიდისებური სამკაული.
15. სამარხი N24, ვერცხლის ნახევარსფეროსებური სამკაული.
16. სამარხი N11, ვერცხლის მძივები.
17. სამარხი N11, ვერცხლის მილაკები.
18. სამარხი N11, ვერცხლის ნახევარსფეროსებური სამკაული, დაღარული.
19. სამარხი N11, ვერცხლის ნახევარსფეროსებური სამკაული, დაღარული და ორნამენტირებული.
20. სამარხი N11, ვერცხლის პირამიდული სამკაული.
21. სამარხი N11, ვერცხლის მილაკები.
22. სამარხი N11, ვერცხლის მძივები.
23. სამარხი N11, ოქროს ყელსაბამი.
24. სამარხი N11, ვერცხლის ბიპირამიდული სამკაული.
25. სამარხი N22, ოქროს სამკაული.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

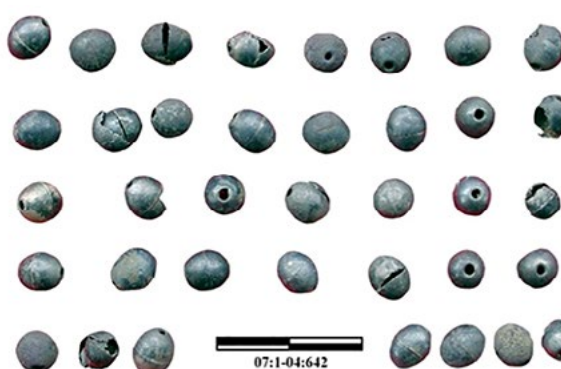
10.

11.

12.

13.

14.

15.

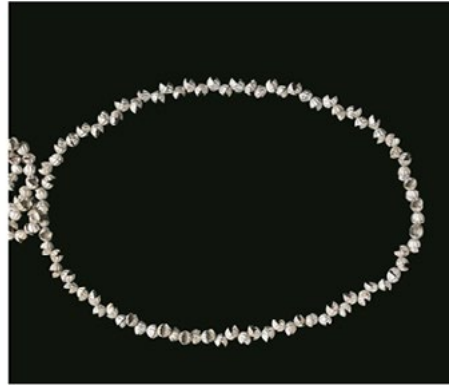
16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

2019

30 ღაქაშბარი

#2

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

არქეოლოგია

ევროპის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

პალეომეტალოგიის ისტორიულ- ეკონომიკურ ტერმინთა ატრიბუციისათვის

გივი ინანიშვილი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი; საქართველოს ისტორიისა და არქეოლოგიის აკადემიური დეპარტამენტის ხელმძღვანელი (საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი)

აბსტრაქტი

სტატია ეძღვნება პალეომეტალოგიასთან დაკავშირებული ტერმინოლოგიის განსაზღვრისა და დიფერენციაციის პრობლემატიკას. კვლევის მიზანია, ისტორიულ-ეკონომიკურ მონაცემების მიხედვით, ძველი მეტალურგიული წარმოების ტექნოლოგიური პროცესების კომპლექსური ანალიზი და სისტემატიზაცია მოვახდინოთ.

აღსანიშნავია, რომ უძველესი მეტალურგიისა და დითონწარმოების აღმნიშვნელი ზოგიერთი ტერმინი, სამთო-მეტალურგიულ გაერთიანებათა სამუშაო ტექნოლოგიური ასპექტებიდან გამომდინარე, დიფერენციაციას განიცდის. მათი შინაარსი დაკავშირებულია ამა თუ იმ მეტალოგურული ჰეგიონის ისტორიულ-მეტალურგიული კვლევის მეთოდთან და უმეტეს შემთხვევაში ახ ასახავს იმ ისტორიულ პროცესს, რომელსაც საკვლევი ობიექტები განეკუთვნება. შესაბამისად, საჭირო ხდება ტერმინთა დაზუსტება და მათი მნიშვნელობის განმარტება.

საკვლევ ახედავ შემოთავაზებულია ბინტაოს ხანის კავკასიის ჰეგიონი, რომელიც ისტორიულ-კულტურული თვალსაზრისით, აღნიშნულ პერიოდში, სამ ძირითად მეტალურგიულ ცენტრად იყოფა: ჩხიდო კავკასიის, ცენტრალური და მცირე კავკასიონის მეტალურგიულ ცენტრებად.

კვლევაში გამოყენებულია ინტერდისციპლინარული მეთოდი – არქეოლოგიის, გეოლოგიის, სამთო საქმის, ქიმიის, მეტალურგიის მიღწევების საინჟინრო-ტექნიკური და მათემატიკური სტატისტიკის კომპლექსური გამოყენებით.

შემუშავებული ტერმინოლოგიური სისტემით, რომელიც ეფუძნება პალეომეტალურგიული ძეგლების სამუშაო-ოქსიდაციური მოწყობილობის, საწარმოო მასშტაბებისა და გეოგრაფიული გავრცელების ანალიზს, შესაძლებელი ხდება მეტალურგიული მიღწევების ობიექტური

შეფასება და სისტემატიზაცია მოვახდინოთ. ცადკეუდი ტეხმინები შეიძლება წახმატებით გამოვიყენოთ ხოგოხც საქახოვედოს ტეხიგოხიაზე მოქმედი მეტადუხგიუდი ცენტეხების მიღწევათა წახმოსაჩენად, ისე კავკასია-წინა აზიის ხევიონისა და შავი ზღვის გახშემო ახსებუდი მეტადუხგიუდი პოოვინციის კუდგუხუდ მიღწევათა შესაფასებდად.

საკვანძო სიტყვები: კალეომეტალურგია, ლითონდამუშავება, მადანი, კავკასია, ბრინჯაოს ხანა.

ძველი მეტალურგიული წარმოების სამუშაო-ორგანიზაციული სტრუქტურის განსაზღვრისა და ძირეული ტექნოლოგიური პროცესების კომპლექსური ანალიზისათვის, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიულ-ეკონომიკურ მონაცემებს, რომლებიც უძველესი სპილენძ-ბრინჯაოსა და რკინა-ფოლადის საწარმოთა ფუნქციონირების ისტორიული თავისებურებიდან მომდინარეობს.

პრობლემასთან დაკავშირებით, არსებითია უძველესი მეტალურგიისა და ლითონწარმოების აღმნიშვნელი ზოგიერთი ტერმინი, რომლებიც მეტალურგიის ისტორიის კვლევის თანამედროვე ეტაპზე, სამთო-მეტალურგიულ გაერთიანებათა სამუშაო ტექნიკა-ტექნოლოგიური ასპექტის განსაზღვრის პრინციპებიდან გამომდინარე, შესაბამის დიფერენციაციას განიცდის. ტერმინთა შინაარსი დაკავშირებულია ამა თუ იმ მეტალოგენური რეგიონის ისტორიულ-მეტალურგიული კვლევის მეთოდთან და ხშირ შემთხვევაში, არ ასახავს იმ ისტორიულ პროცესს, რომელსაც საკვლევი ობიექტი განეკუთვნება. ამდენად საჭირო ხდება ტერმინთა დაზუსტება, მათი მნიშვნელობის დიფერენცირებული განმარტება (Черных Е.Н. 1976: 166; ინანიშვილი გ. და სხვ. 2010: 48).

წინაისტორიული საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი კოლექტიური საკუთრების ფორმების არსებობა მეტალურგიულ წარმოებაზეც ვრცელდება. ამასთან, იქმნება წინაპირობა შრომისა და შექმნილი პროდუქტის დაყოფა-გამოყოფის მექანიზმის განვითარებისათვის. მეტალურგიული წარმოება გამოეყოფა ეკონომიკური მეურნეობის სხვა მიმართულებებს და ვითარდება წარმოების განსხვავებული ორგანიზაციით, ნაწარმზე ცენტრალიზებული მოთხოვნით, გარე ბაზრის კანონზომიერებათა გათვალისწინებით.

ამიერკავკასიის მეტალოგენურ საბადოთა გავრცელების გეოგრაფიული არეალი, მათი გეოლოგიურ-გეოქიმიური მონაცემები, განსაზღვრავდა ამ ტერიტორიებზე არსებული უძველესი მეტალურგიული წარმოების მოქმედების სფეროს. სამთამადნო ობიექტების გეოგრაფიული სიახლოვე სპილენძისა და რკინის წარმოების ზონებთან, მთისწინა და ზღვისპირა ზოლში, ხელს უწყობდა მადანგადამამუშავებელი და მეტალურგიული კერების შექმნას. ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე ფერადი და შავი მეტალურგიის ისტორიულ განვითარებასთან დაკავშირებული სამთამადნო წარმოების ძეგლები, მუშაობის პრინციპული სქემებით და საინჟინრო-ტექნიკური მახასიათებლებით, მსგავს, ერთგვაროვან სისტემაში ერთიანდება (მუჭირი თ. 1994: 6).

მეტალურგიულ წარმოებაში ისტორიულად მიმდინარე ორგანიზაციულ-ტექნოლოგიური ცვლილებები მოითხოვს საწარმოო გაერთიანებათა ფუნქციური, გეოგრაფიულ-გავრცობითი, გარე სამყაროსთან სავაჭრო-კულტურული ურთიერთობითი და მოქმედებითი არეალის განსაზღვრისათვის საჭირო დიფერენცირებულ ტერმინოლოგიას.

მეტალურგიის ისტორიის კვლევის თანამედროვე ეტაპზე დადგინდა იმ ტერმინთა მნიშვნელობა, რომლებიც აღნიშნავს, ლითონის მასალის დამზადების შესაბამისი ეტაპის ტექნოლოგიურ პროცესს. შევხებით ამ სახის ზოგიერთი ტერმინის გამოყენებას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრულია ტერმინები „მეტალურგია“ და „ლითონდამუშავება“, მათი შესაბამისობა მათში ჩადებულ ისტორიულ ინფორმაციასთან.

ტერმინ „მეტალურგიაში“ იგულისხმება იმ საწარმოო პროცესთა ერთობლიობა, რომლებიც უკავშირდება მადნიდან ლითონის მიღებას, მის ჩამოსხმას და პირველადი პროდუქტის შექმნას. ტერმინი „ლითონდამუშავება“ არეთიანებს იმ ტექნოლოგიურ პროცესთა ერთობლიობას, რომლებიც გამოიყენება ნახევარფაბრიკატიდან ან პირველადი სხმულიდან მზა პროდუქტის მისაღებად, რთული პროფილის ნივთების ჩამოსხმისა და ჭედვის გზით (საბრძოლო, სამეურნეო და სარიტუალო დანიშნულების იარაღი, სამკაული). ლითონდამუშავების განვითარებულ ეტაპზე მასში ერთიანდება ლითონის ჩამოსხმისა და შემდგომი ჭედვის პროცესის კომბინირებული გამოყენება, მრავალმხრივი დანიშნულების ნაკეთობათა შექმნით.

ზემოაღნიშნული ტერმინების განხილვა პროცესის სახით, რომელიმე ისტორიულ პერიოდსა და გარკვეულ გეოგრაფიულ სივრცეში, წარმოაჩენს ისეთ ისტორიულ-მეტალურგიულ და ისტორიულ-ტექნოლოგიურ ტერმინებს, როგორიცაა „მეტალურგიული კერა“, „მეტალურგიული ცენტრი“, „სამთო მეტალურგიული ცენტრი“, „მეტალურგიული პროვინცია“ (ინანიშვილი გ. 2018: 50).

ტექნიკის ისტორიის თვალსაზრისით, მეტალურგია და ლითონდამუშავება გარკვეულ გეოგრაფიულ სივრცეში არსებული ბუნებრივი მონაცემებით ვითარდება, რომლებიც ამ ზონისათვისაა დამახასიათებელი. უძველესი მეტალურგიული ცენტრები განვითარდა, პირველ რიგში, იმ გეოგრაფიულ სარტყელში, სადაც არსებობდა მდიდარი მეტალოგენური ზონები: სპილენძის, რკინის, ტყვიის, დარიშხნის, კალის, ანთიმონის და სხვა ლითონების მადანგამოსავლებით. პალეომეტალურგიის ჩასახვა-განვითარებისათვის ასევე საჭირო იყო საწვავის, წყლისა და ცეცხლგამძლე თიხების მარაგის აუცილებლობა. ასეთი ბუნებრივი რესურსებით მდიდარ რეგიონში მცხოვრები მოსახლეობა ეცნობა რა ლითონის ბუნებას, მის თვისებებს, ქმნის წინაპირობას მეტალურგიის კერების არსებობისთვის. ამ ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობებით გამოყალიბებული მეტალურგი ტომები ავრცელებენ თავიანთ გავლენას მეზობელ თემებზე, უსწრებენ იქ მცხოვრებ მოსახლეობას მეურნეობრივ საქმიანობაში, აქტიურ გავლენას ახდენენ მათ ყოფა-ცხოვრებაზე. ეს გავლენა განსაკუთრებით გამოიხატება მათი პროდუქციის გავრცელებით მეტალოგენური რეგიონის გარეთ. მეტალურგი ტომების პროდუქცია ვრცელდება მეზობელ რეგიონებში მზა ნაწარმისა თუ სხმული ზოდების სახით. მეტალურგიული წარმოების არამქონე საზოგადოება იძულებულია მიიღოს იმპორტი ან დამზადოს პროდუქცია იმპორტულთან მიბაძვით.

გარკვეულ შემთხვევებში მეტალურგი ტომების მეზობელ გეოგრაფიულ გარემოზე ზემოქმედება წარმოშობს ადგილობრივი ლითონდამუშავების კერებს, რომლებიც იმპორტული მასალის გადამუშავებით იწყებს არსებობას. აღნიშნულ რეგიონში საჭირო რაოდენობის მადნის რესურსების აღმოჩენის შემთხვევაში, შესაძლებელი ხდება ადგილობრივი მეტალურგიული წარმოების კერების ჩამოყალიბებაც. ტომთაშორისი კონტაქტების არსებობა, შემდგომ ისტორიულ მონაკვეთში განაპირობებს მათ საწარმოო

გამსხვილებას, მოქმედების სფეროს გაფართოებას და ცალკეული მეტალურგიული კერების გაერთიანებას. ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს მეტალურგიული ცენტრის ან სამთო-მეტალურგიული გაერთიანების შექმნას, ჩამოყალიბებას. მათი მოქმედების გეოგრაფიული არეალის და სანარმოო მასშტაბების შემდგომში ზრდით იქმნება უფრო არსებითი კულტურულ-ეკონომიკური გაერთიანება_მეტალურგიული პროვინცია (ინანიშვილიგ. 2018: 51).

„მეტალურგიული კერა“ ქმნის საკუთარ მეტალურგიულ წარმოებას, პროდუქციის ქრონოლოგიური და გეოგრაფიული საზღვრებით შედის უფრო მსხვილი პალეომეტალურგიული გაერთიანების არეალში. მის საზღვრებში თავსდება ერთგვაროვანი კულტურის მატარებელი მოსახლეობა. წარმოების ნიმუშები ხასიათდება განსაკუთრებული (სხვისაგან განსხვავებული, გამოყოფილი) ტიპოლოგიური და ტექნოლოგიური თავისებურებებით, ნიშნებით. მეტალურგიულ კერას აქვს თავისი ტექნოლოგიური სქემის გავლენის საკუთარი ზონა. სამხრეთ კავკასიის რეგიონის მასშტაბით, ბრინჯაოს ხანის ეკონომიკის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე გამოიყოფა მეტალურგიულ კერათა გაერთიანების სისტემები: ცენტრალური კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე – აფხაზეთის, სვანეთის და რაჭის მეტალურგიული კერა; მცირე კავკასიონზე – ჭოროხის აუზის, აჭარა-გურიის და ბოლნის-დმანისის კერები.

„მეტალურგიული ცენტრი“ მოიცავს მდიდარ და მრავალკერიან მეტალოგენურ რაიონებს, რომლებიც თავსდება ერთ მოზრდილ გეოლოგიურ-გეოგრაფიულ რეგიონში, სადაც მუშავდება არსებული მადანგამოსავლების ძირითადი ნაწილი, განვითარებულია სამთო საქმის სისტემა. ექსპლუატაციაში მყოფი მადანგამოსავლები ხასიათდება ერთგვაროვანი, ერთ სისტემაში მყოფი გეოქიმიური მონაცემებით. რეგიონი აერთიანებს სინქრონულად მომუშავე რამდენიმე მეტალურგიულ კერას, რომელთა პროდუქცია ქმნის წარმოების საერთო-ერთგვაროვან სახეს. მეტალურგია ადგილობრივი მოსახლე ტომთა ერთ-ერთი ძირითადი საქმიანობაა. არქეოლოგიურად რეგიონი მოიცავს კარგად დათარიღებულ მეტალურგიული წარმოების ობიექტებს, რომლებიც ისტორიულად მეტალურგიული წარმოების აქ არსებობის პირდაპირ არგუმენტაციას წარმოადგენს. ადგილობრივი მეტალურგიული წარმოების პროდუქციას გავრცელების გარკვეული ტერიტორიული არეალი გააჩნია, რომელიც შეიძლება იცვლებოდეს მეტალურგიული ცენტრის ფუნქციონირების მთელ პერიოდში. ასეთი რეგიონი, ისტორიულ-მეტალურგიული თვალსაზრისით, შეიძლება მუდმივმოქმედ ობიექტად ჩაითვალოს. ამდენად, მისთვის ერთკულტურული (ეთნიკური) ერთგვაროვნება იმ ეპოქისთვის შეიძლება არ იყოს დამახასიათებელი.

კავკასიის რეგიონი, ისტორიულ-კულტურული თვალსაზრისით, ბრინჯაოს ხანაში სამ ძირითად მეტალურგიულ ცენტრად იყოფა: ჩრდილო კავკასიის, ცენტრალური და მცირე კავკასიონის მეტალურგიულ ცენტრებად.

„სამთო-მეტალურგიული გაერთიანებული ცენტრი“ გამოირჩევა ისეთივე ისტორიულ-მეტალურგიული და გეოლოგიურ-გეოგრაფიული მახასიათებლებით, როგორც „მეტალურგიული ცენტრი“. მათ შორის განსხვავება გამოიხატება წარმოების მასშტაბებით. გეოგრაფიულად მეტალურგიული ცენტრი შედის სამთომეტალურგიულ გაერთიანებაში. რამდენიმე მეტალურგიული ცენტრის ერთობლიობა ქმნის მსხვილ წარმონაქმნს – „სამთო-მეტალურგიულ გაერთიანებას“. ევრაზიის პალეომეტალურგიის სისტემაში კავკასიის რეგიონი განიხილება, როგორც ერთ-ერთი სამთო-მეტალურგიული გაერთიანებული ცენტრი.

„მეტალურგიული პროვინცია“ რამდენიმე მეტალოგენური გეოგრაფიული რეგიონის გაერთიანებაა, რომლის შემადგენლობაში შედის სხვადასხვა ეთნოკულტურული წარმომავლობის მოსახლეობის მიერ შექმნილი სამთო-მეტალურგიული გაერთიანებები. მეტალურგიულ პროვინციაში გაერთიანებულ მეტალურგიულ კომპლექსებს საწარმოო საშუალებათა განსხვავებული მონაცემები ახასიათებს. მიუხედავად ტერიტორიული სიშორისა, „მეტალურგიულ პროვინციაში“ შემავალი ელემენტები ხასიათდება პროდუქციის მონათესავე ტიპოლოგიურ-ტექნოლოგიური ერთიანობით, რომელიც გავლენას ახდენს პროვინციის საერთო სისტემის განვითარებაზე. კავკასია ითვლება ევრაზიის მეტალურგიის სისტემაში ცნობილი, შავი ზღვის ირგვლივ არსებული კულტურული წრის მეტალურგიული პროვინციის ერთ-ერთ სამთო-მეტალურგიულ გაერთიანებად, რომელიც დიდ გავლენას ახდენს ძველი მსოფლიოს (ძვ. წ. IV-II ათასწლეულების) მეტალურგიული წარმოების განვითარების ძირითადი ეტაპების ფორმირების პროცესზე.

ზემოაღნიშნული სამთო-მეტალურგიული წარმოების სამუშაო-ორგანიზაციული მოწყობილობის ამსახველი საწარმოო კატეგორიები, სხვადასხვა გეოგრაფიულ არეალსა და სავაჭრო-ეკონომიკურ სივრცეში ფუნქციონირებად მეტალურგიულ გაერთიანებათა ისტორიული განვითარების ცალკეულ საფეხურებს განსაზღვრავს. ისინი განიხილება მეტალურგიული კერების სინქრონული ექსპლუატაციის პირობებში. ცალკეული ტერმინები შეიძლება წარმატებით გამოვიყენოთ როგორც საქართველოს ტერიტორიაზე მოქმედი მეტალურგიული ცენტრების მიღწევათა წარმოსაჩენად, ისე კავკასია-წინა აზიის რეგიონის და შავი ზღვის გარშემო არსებული მეტალურგიული პროვინციის კულტურულ მიღწევათა შესაფასებლად (Черных Е.Н. 1976: 168; Муджири Т.П. 2008: 60-61; ინანიშვილი გ. 2010: 53).

პალეომეტალურგიული წარმოების სისტემა განიხილება ძეგლების ისტორიულ-მეტალურგიული ფუნქციონირებით მადნის მეორადი გამდიდრების, მეტალურგიული გადამუშავებისა და ნაწარმის მიღების პროცესთა ერთობლივი ანალიზის საფუძველზე. ტერმინთა კატეგორია საშუალებას გვაძლევს საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი და შესწავლილი ძეგლები, საწარმოო მასშტაბებისა და გეოგრაფიული გავრცელების მიხედვით, ერთ სისტემაში გავაერთიანოთ: მეტალურგიული კერა (აფხაზეთი, სვანეთი, რაჭა, აჭარა-გურია, ბოლნისი-დმანისი, ალაზანგალმა მთიანი კახეთი); მეტალურგიული ცენტრი (ცენტრალური კავკასიონი, მცირე კავკასიონი); სამთო-მეტალურგიული გაერთიანებული ცენტრი (კავკასია); მეტალურგიული პროვინცია (ცირკუმპონტიუმის ზონა); ძველი მსოფლიოს მეტალურგიული წარმოება (კავკასია, შუა აზია, ბალკანეთი, ხმელთაშუა ზღვის აუზი, ეგვიპტე და ა. შ.)

პალეომეტალურგიის თანამედროვე ტერმინოლოგიის შესაბამისად, უძველესი მეტალურგიული ძეგლების ურთიერთშედარებისა და სისტემის ისტორიულ-მეტალურგიული შეფასებისათვის, მიღებულია კვლევის ინტერ-დისციპლინარული მეთოდი არქეოლოგიის, გეოლოგიის, სამთო საქმის, ქიმიის, მეტალურგიის მეცნიერებათა მიღწევების გათვალისწინებით და საინჟინრო-ტექნიკური და მათემატიკური სტატისტიკის მონაცემების კრიტერიუმთა გამოყენებით.

ბიბლიოგრაფია:

1. ინანიშვილი გ., მაისურაძე ბ., გობეჯიშვილი გ. საქართველოს უძველესი სამთამად-
ნო და მეტალურგიული წარმოება (ძვ. წ. III-I ათასწლეულები). თბილისი 2010.
2. ინანიშვილი გ. ქართული მეტალურგიის სათავეებთან. თბილისი 2018.
3. მუჭირი თ. ძველი ტექნოლოგიების სისტემური კვლევის და რეკონსტრუქციის მე-
თოდოლოგიური პრობლემები. სამეცნიერო-ტექნიკური კონფერენციის „ტექნიკა
და ისტორია“ მოხსენებათა თეზისები. თბილისი 1994, გვ. 5-6.
4. Муджири Т.П. Горнорудное производство древней Грузии. Тбилиси 2008.
5. Черных Е.Н. Древняя металлообработка на Юго-Западе СССР. Москва 1976.

2019

30 ღაქაშბარი

#2

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

არქეოლოგია

ევროპის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

გემა მხედრის გამოსახულებით ჟინვალის სამაროვნიდან

ქეთევან ხამიშვილი

არქეოლოგიის დოქტორი; საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მეცნიერ თანამშრომელი

აბსტრაქტი

წინამდებარე სტატია ეძღვნება ბჰინჯაოს ბეჭედში ჩასმული სახლიონის გემა-ინტა-ლიოს შესწავლას, რომელიც 1983 წელს ჟინვალის სამაროვნის N552 სამაჩხში აღმოჩნდა. გე-მაზე ვეჩტიკადუხად გამოსახულია ფეხალმახთურ ცხენზე მჯდომი თავსაბუხავიანი მხედა-ხი. ცხენიცა და მხედახიც პხოფიღშია გამოსახული.

კვლევის მიხედვით, ჟინვალური გემა ანადოგს პოულობს საქართველოში აღმოჩენილ გემა-ინტალიოების ოხ ჯგუფთან: I ჯგუფი (უხბნისი, ახ.წ. I-II სს.) მოიცავს მინის გემე-ბს მხედრის გამოსახულებით, ღვთაებათა აგჩიბუტების გახეშე; II ჯგუფი (უხბნისი, სა-მთავხო, კახსნისხევი, ქუთაისი, ახ.წ. III-IV სს.) წაჩმოდგენილია სხივებიანი ფიგიური ქულით, საკუთხევედითა და სიცოცხლის ხით გაფოჩმებული კომპოზიციით. საინტეხესოა, რომ ჟინვალური გემა აეხთიანებს ოხივე ჯგუფისთვის დამახასიათებელ ედემენტებს და ამასთანავე, წაჩმოდგენს მხედრის განსხვავებულ იკონოგრაფიულ ვაჩიანტს.

აღსანიშნავია, რომ II ჯგუფში გაეხთიანებული კომპოზიციების მსგავსი გამოსახულებები დასტუხდება ახ.წ. II-III სს-ის ტიაპეზუნტის სპიდენძის საქადაქო მონეტების ზუხგზე, რომლებიც ბიჭვინთაშია აღმოჩენილი. მკვლევართა აზრით, მასზე გამოსახული ცხენოსანი სინკეტური ღვთაებაა, მზის ღვთაება მითიასა და კაბადოკიური მთვახის ღვთაება მენის აგჩიბუტკით.

მხედრისა და ცხენის გამოსახულებები გვხვდება ღუჯი მინის მხავადწახნაგა ჩამონა-სხამებზეც, რომლებიც იბეჩიაში მზადდებოდა ძვ.წ. II-I სს-დან – ახ.წ. II ს-მდე და განიხილება ჰოგოხის „ბეჩძნუდ-სპახსური“ გლიპტიკის მოგვიანო, დამოუკიდებელი ჯგუფი (ე.წ. ბეჩნის ჯგუფი).

ჩატაჩებული კვლევებით, ჟინვალური გემაზე გამოსახული მხედახიც სინკეტურ ღვთაე-ბას წაჩმოდგენს, კეჩძოღ მითიას, რომელიც აეხთიანებს მძღავხ ადგილობრივ ტიაღიციე-

ბსა და მითაიზმის გავრცელებით შემოსულ ახად კულტურულ გენდენციებს. გემა დათაჰილე-ბუდია ახ.წ. II ს-ის მეოხე ნახევრით და მიიჩნევა ადგილობრივ გლიპტიკურ ნაწახმად, ხოლო ბეჭედი – IV ს-ის პირველი ნახევრით, ხაც მიუთითებს გემის მეოხად, ქრისტიანულ კონტექსტში გამოყენებაზე. ნაშრომი ხაზს უსვამს მხედრის გამოსახულების ხანგრძლივ ევოლუციას, რომელმაც მოგვიანებით საფუძველი ჩუყაჰა წმინდა გიოჰგის იკონოგრაფიას.

საკვანძო სიტყვები: ჟინვალის, გლიპტიკა, გემა-ინტალიო, მითრა, მხედარი.

1983 წელს ჟინვალის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ (ექსპედიციის ხელმძღვანელი რ. რამიშვილი) ჟინვალის სამაროვნის N552 ორმოსამარხში სხვა ნივთებთან ერთად (ბეჭედი, საყურეები, მშვილდსაკინძები, მძივები) აღმოჩნდა ბრინჯაოს ბეჭედი მონითალო სარდიონის გემა ინტალიოთი. სამარხში ორი მიცვალებული იყო – მამაკაცი და მანდილოსანი. ბეჭედი ეკეთა არათითზე მამაკაცს, რომელიც ესვენა გაშოტილი, ქრისტიანული წესით, მკერდზე გულხელდაკრეფილი. სამარხი დათარიღებულია ახ. წ. IV ს-ით (ჩიხლაძე ვ. 2015: 109-156. ტაბ. LX). ნივთი შეისწავლა მარგ. ლორთქიფანიძემ, ბეჭედი და გემა ერთმანეთის თანადროულად მიიჩნია და ახ.წ. IV ს-ით დაათარიღა (ლორთქიფანიძე მ. 1990: 188). აღნიშნული სამკაულიამჟამად ინახება ეროვნული მუზეუმის ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს მუზეუმის გლიპტიკის ფონდში (საინვ. N1854).

ბეჭდის რკალი მრგვალგანივკვეთიანი რგოლია, რომლის ბოლოები ოვალურ ბუდეზეა მირჩილული (ტაბ. I-1). ბუდის კიდეები ამჟამად შემომტვრეულია და მისგან მხოლოდ ბრტყელი, ოვალური ძირია შემორჩენილი (ტაბ. I-2). ინტალიო ოვალურია, პირი ოდნავ ამოზრცული აქვს, ხოლო ზურგი – უფრო მეტად (ტაბ. I-4). პირზე გემის ვერტიკალურად ამოკვეთილია მხედარი (ტაბ. I-2). კაციცა და ცხენიც პროფილშია გადმოცემული. მხედარი გამართულად და მყარად ზის ცხენზე, აცვია მოკლე მოსასხამი, რომლის სამნაკვთა, სხივისებურად გაშლილი ბოლო მხედრის უკან ჰაერში ფრიალებს. მარჯვენა ხელში სადავე უჭირავს. თავზე თავსაბურავი ხურავს, ამ ადგილას გემა ატკეცილია, თუმცა ჩანს, რომ საბურავი სახეზეც აქვს შემოხვეული. სახის ნაკვთები, ინტალიოს დაზიანების გამო, არ ჩანს. ცხენი ძალიან მოხდენილი და პროპორციულია. ტორსი (მკერდი, მუცელი, გავა და თავი) მოცულობითი პლასტიკური ფორმებით, საკმაოდ რეალისტურადაა გადმოცემული, თუმცა, ტორსთან შედარებით წვრილი და თხელი უკანა კიდურები შედარებით დაბალ რელიეფშია შესრულებული და რამდენადმე სქემატურია. მკვეთრად არის დამუშავებული ცხოველის ქოჩორი და დაბალი, პარალელური, რელიეფური სხივებით გაფორმებული ფაფარი. ცხენს მაღალი კისერი და გრძელი ფეხები აქვს. ფეხის სახსრები მკვეთრადაა პროფილირებული, მკაფიოდ არის გადმოცემული წინა, ზეანეული ფეხი და გრძელი, გამონასკვული კუდის ზედა, მომრგვალებული და შემსხვილებული ნაწილი, რომელიც ასევე რელიეფური სხივებითაა დაზოლილი. კუდი შემდეგ მკრთალი ხაზით ეშვება ნიადაგის ზოლამდე. ცხენს მარცხენა წინა ფეხი აღმართული აქვს, ხოლო მარჯვენა – არ ჩანს, ისევე, როგორც არ ჩანს მხედრის ფეხი, რადგან გემა ამ ადგილასაც ატკეცილია. გამოსახულების ზედა ნაწილი (ცხენის ტორსი, მხედარი, ცხენის ზეანეული ფეხი და ცხენის კუდის ზედა ნაწილი) რეალისტურად და მკაფიოდაა მოდელირებული, ხოლო ქვედა ნახევარი (ცხენის უკანა ფეხები და

კუდის ქვედა ნაწილი) შედარებით სქემატურია და მკრთალი. ინტალიო ამოტეხილია ცხენის გავასთანაც. კვეთა ღრმა არ არის, მაგრამ ანაბეჭდზე გამოსახულება საკმაოდ მკაფიოდ ჩანს (ტაბ. I-3). ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 15 მმ, სიგანე – 10 მმ, ბეჭდის დმ – 21 მმ, რკალის დმ – 5 მმ.

ჟინვალურის მსგავსი მხედრის გამოსახულებიანი გემა-ინტალიოების ერთი (I) ჯგუფი ცნობილია ურბნისის სამაროვნის NN189, 165, 129, 164 სამარხებიდან. აღნიშნული ოთხი გემა ამჟამად ინახება ეროვნული მუზეუმის ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს მუზეუმის გლიპტიკის ფონდში (საინვ. NN1040, 1010, 1074, 1009). ეს გემა-ინტალიოები ბეჭდის თვლებად იყო გამოყენებული (ტაბ. I-5,6; 7,8; 9,10; 11,12). ისინი მინისაა, ოვალური და ყველა მათგანის ბრტყელ ზედაპირზე, გემის ვერტიკალურად, გამოსახულია ფეხალმართულ ცხენზე მჯდომი მხედარი პროფილში, რომელსაც ყაბალახისებური თავსაბურავი ხურავს, ხოლო წამოსასხამის ბოლო ჰაერშია გაფრიალებული. მხედრის გამოსახულებები როგორც ტიპოლოგიურად, ისე კომპოზიციურად და შესრულების სტილით ერთგვაროვანია – ოთხივე მხედარი პროფილშია გადმოცემული ღვთაებრიობის აღმნიშვნელი ატრიბუტიკის გარეშე და, რამდენადაც ეს შესაძლებელია ძალიან პატარა სასურათე არეზე, რეალისტურადაა შესრულებული, ამასთან ზომიერადაა შეზავებული სტილიზებული ელემენტები (მაგ. ცხენის ფეხები, კუდი და სხვ.). მხედართა გამოსახულებები მხოლოდ მცირე დეტალებით განსხვავდებიან ერთმანეთისგან (შემორჩენილია NN 1009 და 1010 ბეჭდების რკინის ფრაგმენტები და N1074 ბრინჯაოს ბეჭედი სრულად). გემები დათარიღებულია ახ. წ. I-II სს-ით (ჯავახიშვილი ქ. 1975: 76-78; 107-111).

ცნობილია ბეჭდის თვლებად გამოყენებული ოვალური გემა-ინტალიოების სხვა, ოდნავ გვიანდელი ჯგუფი (II). მათ ზედაპირზე ამოკვეთილია ზემოგანხილულთა იკონოგრაფიულად ძალზე მსგავსი მხედარი, რომელიც ასევე პროფილშია, ფეხალმართულ ცხენზე ზის და მისი მოკლე წამოსასხამის ბოლო ჰაერშია გაფრიალებული, თუმცა, კომპოზიცია გემის ჰორიზონტალურად იშლება, უფრო რთულია და თვალსაჩინოდ განსხვავებული. მხედარს ახურავს სხივებიანი ფრიგიული ქუდი, მის წინ დგას ცეცხლდანთებული ბომონი, რომლის წინაშე ცხენს წინა ფეხი აქვს აღმართული, მხედრის უკან სიცოცხლის ხეა, რომლის ძირში გველია შემოხვეული. განსხვავებულია მასალაც – გემები სარდიონისაა, ხოლო გამოსახულება ამოჭრილია ინტალიოს არა ბრტყელ, არამედ ოდნავ ამობურცულ ზედაპირზე. ამგვარი გემები ექვსი ცალია ცნობილი, მათგან ოთხი – საქართველოშია აღმოჩენილი: პირველი – ურბნისის (ტაბ. II-1) სამაროვნის N1 სამარხში (ინახება საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გლიპტიკის ფონდში, საინვ. N1107) (ჭილაშვილი ლ. 1964: 61, 82, 83, ტაბ. XXVI – 2; ჯავახიშვილი ქ. 1972: 82, N135), დათარიღებულია ახ. წ. III ს-ით (ლორთქიფანიძე მ. 1969: 145; ჯავახიშვილი ქ. 1975: 77-78); მეორე – სამთავროს სამაროვნის (ტაბ. II-2) N600 ქვის სამარხში აღმოჩენილ ვერცხლის ბეჭედშია ჩასმული (ინახება საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გლიპტიკის ფონდში, საინვ. N587) (ლორთქიფანიძე მ. 1954: 34-35, ტაბ. III – 29), დათარიღებულია ახ. წ. III-IV სს-ით (ლორთქიფანიძე მ. 1969: 145, ტაბ. X-137); მესამე – კარსნისხევის N 27 სამარხშია აღმოჩენილი და რკინის ბეჭედში ზის (ტაბ. II-3), დათარიღებულია ახ.წ. II ს-ის ბოლოთი და III ს-ის დასაწყისით (ნიკოლაიშვილი ვ. 1993: 72, 86, ტაბ. XCV-5); მეოთხე – ქუთაისის (ტაბ. II-4-ანაბეჭდი) მახლობლადაა ნაპოვნი (ინახება მოსკოვის ისტორიულ მუზეუმში) (Кибалячич Т.В. 1910: 49, ტაბ. VIII-267), დათარიღებულია III ს-ის დასაწყისით (ლორთქიფანიძე მ. 1969: 144, ტაბ. X-136); მეხუთე – უცნობი წარმოშობისაა (ტაბ. II-5), ეკუთვნოდა

კოლექციონერ როზენს, რომელსაც ადვილი შესაძლებელია გემა კონსტანტინოპოლში ეყიდა, რადგან თავისი კოლექციის უდიდესი ნაწილი მას სწორედ იქ შეუძენია. გემა ამჟამად ბერლინის მუზეუმში ინახება (Furtwangler A. 1896: 9, 132, ტაბ. 25 – N 2935). მეექვსე გემა ინახება ბონის ანტიკური ხელოვნების მუზეუმში (ტაბ. II-6) და იქ მიუღერის კერძო კოლექციიდან არის შესული და ახ.წ. II საუკუნის ბოლოთი და III-ის პირველი ნახევრით თარიღდება (Zweirlein-Diehl. 2003: 88-89, ტაბ. 82). დანარჩენი გემებისაგან განსხვავებით, კარსნისხევურ, ბერლინისა და ბონის მუზეუმების გემებზე მხედრის ზევით თავისუფალ არეზე დამატებით გამოსახულია ვარსკვლავი და ნამგალა მთვარე. II ჯგუფის გამოსახულებები მსგავსი კვეთის მანერითა და სტილითაა შესრულებული, დეტალებიც ანალოგიურადაა დამუშავებული, რის გამოც ისინი ერთი სახელოსნოს პროდუქციადაა მიჩნეული. აქედან გამომდინარე, ბერლინის მუზეუმში დაცული გემის წარმომავლობასაც ლ. ჭილაშვილმა საქართველოს ტერიტორიიდან ივარაუდა (ჭილაშვილი ლ. 1964: 82). აღსანიშნავია, რომ ასეთი გემები, საქართველოს გარდა, არსად არ არ აღმოჩენილი, რაც კიდევ უფრო გვიმყარებს იმ მოსაზრებას, რომ ბერლინისა და ბონის მუზეუმებში გემები, შესაძლოა, საქართველოდან მოხვედრილიყო.

რაც შეეხება ჟინვალურ გემას, კომპოზიცია გამოსახულია ოვალური გემის ვერტიკალურად, ისე როგორც I ჯგუფის ყველა (ოთხივე) ინტალიოზე, თუმცა, იგი II ჯგუფის გემების მსგავსად სარდიონისაა და კომპოზიციაც გემის ოდნავ ამობურცულ პირზეა ამოკვეთილი. ცხენის ზემოთ შემსხვილებული და ბოლოში გრძელი კუდით, ასევე, მხედრის დისპროპორციულად ჩამოგრძელებული ფეხებითა და სამსხივა მოსასხამით, ჟინვალელი მხედარი უფრო მეორე ჯგუფის გამოსახულებებს ემსგავსება. ჟინვალურ გემაზე გამოსახულება მთლიანად ავსებს სასურათე სიბრტყეს და აქ მხედრის უკან სიცოცხლის ხის არსებობა შეუძლებელია. ცხენის ფეხს ქვემოთ ინტალიო ამოტეხილია, ამდენად, შესაძლოა გვეფიქრა ამ ადგილას საკურთხევლის არსებობა, რაც დასაშვებად არ მიგვაჩნია ადგილის სიმცირის გამო და ასევე იმის გამოც, რომ მეორე ჯგუფის ყველა გემაზე საკურთხეველი ცხენის ფეხის გასწვრივ ან ზემოთაა მოცემული და არა ქვემოთ, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ჟინვალურ გემაზე არც საკურთხეველია გამოსახული. მაშასადამე, ჟინვალელი მხედარი ღვთაებრიობის აღმნიშვნელი ატრიბუტების გარეშეა და კომპოზიციურად უფრო არქაული – I ჯგუფის ურბნულ ცხენოსნებს ემსგავსება. თუ როგორი თავსაბურავი ახურავს ჟინვალელ მხედარს, გარკვევა ჭირს, რადგან სწორედ ამადგილას გემა ამოტეხილია, მაგრამ თავსაბურავის შემორჩენილი ნაწილით და პირსახვევით, რომელიც სახეზე აქვს შემოხვეული მხედარს, იგი მეორე ჯგუფის ურბნულ გემაზე სიცოცხლის ხესა და საკურთხეველს შორის გამოსახულ ცხენოსანს ემსგავსება (შდრ. ტაბ. I-2 და ტაბ. II-1), ამდენად, ვფიქრობთ, რომ ჟინვალელ მხედარსაც შესაძლოა ფრიგიული თავსაბურავი ეხუროს, მაგრამ არა გასხივოსნებული, რადგან მაშინ კეფის არედან გამომავალი სხივი აუცილებლად გამოჩნდებოდა, რაც II ჯგუფის ყველა გამოსახულებაზე დასტურდება. ამრიგად, მხედარი ჟინვალურ გემაზე მსგავსებას ავლენს ორივე ჯგუფის გამოსახულებებთან და გამოდის, რომ მასზე გამოსახულია მხედრის კიდევ ერთი, განსხვავებული იკონოგრაფიული ვარიანტი, თუმცა ისიც აღსანიშნავია, რომ კომპოზიციურად იგი უფრო I ჯგუფის გამოსახულებებს უახლოვდება. მაშასადამე, ყალიბში ჩამოსხმის წესით დამზადებული მინის ინტალიოებისა, გემის ვერტიკალურად გამოსახული მხედრები ღვთაებრიობის ატრიბუტიკის გარეშე, გარდა ურბნისისა, დასტურდება ქართლის სამეფოს მეორე პუნქტში – ჟინვალში აღმოჩენილ

სარდიონის გემაზეც. რაც შეეხება მეორე ჯგუფის გემა-ინტალიოებს, რომლებზეც გასხივოსნებული ფრიგიულქუდიანი მხედრები სიცოცხლის ხესა და ცეცხლდანთებულ საკურთხეველს შორის არიან მოთავსებულნი, მათი გავცელების არეალი გაცილებით ფართოვდება და მოიცავს როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს – ქართლს (მცხეთა, კარსნისხევი, ურბნისი), ისე დასავლეთ საქართველოსაც (ქუთაისი).

მნიშვნელოვანია, რომ II ჯგუფში გაერთიანებული კომპოზიციების მსგავსი გამოსახულებები დასტურდება ახ.წ. II – III სს-ის ტრაპეზუნტის სპილენძის საქალაქო მონეტების ზურგზე (ტაბ. II-8), რომლებიც ბიჭვინთაშია აღმოჩენილი. ტრაპეზუნტული მონეტების წარმომავლობის, დამზადების ადგილის, დათარიღებისა და მხედარ-ღვთაებათა იდენტიფიკაციის საკითხების ირგვლივ მრავალი მოსაზრებაა გამოთქმული: ფ. კუმონის მოსაზრებით, ტრაპიზონტულ მონეტებზე გამოსახული ცხენოსანი სინკრეტული ღვთაებაა, რომელმაც გააერთიანა მზის ღვთაება მითრასა და კაპადოკიური მთვარის ღვთაება მენი (Максимова М.И. 1956: 404, სქ. 3). მ. მაქსიმოვას მოსაზრებით კი, ამ მონეტებზე აღბეჭდილი მხედარი მითრას, რადგან ტრაპეზუნტის მონეტებზე გამოსახულ მხედარს აქვს მხოლოდ მითრას ატრიბუტები და არ გააჩნია კაპადოკიური ღვთაება მენის ისეთი აუცილებელი ნიშანი, როგორიცაა ნამგალა მთვარე (Максимова М.И. 1956: 399, 404, სქ. 3), მისივე აზრით, მითრა ტრაპეზუნტის მთავარი ღვთაებაა, რომელიც არაბერძნული წარმოშობისაა და მცირეაზიულ სხვა ბერძნულ ქალაქებში არსად არ ჩანს გავრცელებული (Максимова М.И. 1956: 399-402, 404, ტაბ. II – 15), ხოლო ტრაპეზუნტის ღვთაებათა პანთეონში მისი გამარჯვება მცირეაზიის სხვა ბერძნულ ქალაქებისაგან, განსხვავებულმა ეთნიკურმა საფუძველმა განაპირობა: ტრაპეზუნტის მოსახლეობის ბირთვს, როგორც ვარაუდობენ, კოლხური მოსახლეობა შეადგენდა (Максимова М.И. 1956: 402; Меликишвили Г. 1959: 378; დუნდუა გ. 1968: 18-19). მონეტები საფუძვლიანად შეისწავლა გ. დუნდუამ. იგი შეეხო მხედრის გამოსახულებიან ორივე ჯგუფის გემებსაც (ჟინვალურის გარდა) და მრავალი მნიშვნელოვანი დასკვნა გააკეთა (დუნდუა გ. 1975; 1978; 2006). დუნდუამ გაიზიარა ფ. კუმონის მოსაზრება ღვთაების სინკრეტულობის შესახებ, რომელმაც გააერთიანა მითრასა და კაპადოკიური მთვარის ღვთაება – მენის ფუნქციები, რადგან მითრა ძალზე იშვიათად გამოისახებოდა ცხენზე ამხედრებული, ხოლო ცხენოსანი მენის გამოსახულებები ფართოდ იყო გავრცელებული. გ. დუნდუა თვლის, რომ ბერლინის მუზეუმში დაცულ და კარსნისხევურ გემებზე მხედრის ზევით გამოსახული ვარსკვლავი და ნამგალა მთვარე ტრაპეზუნტულ მონეტებზე მთვარის სხვა ატრიბუტით – მტაცებელი ფრინველით არის ჩანაცვლებული (დუნდუა გ. 1968: 29-30). მკვლევარი აღნიშნავს, რომ ტრაპეზუნტის მთავარ ღვთაება მითრას გამოსახულებიან სპილენძის საქალაქო მონეტებს პარალელი არ მოეძებნება სხვა ქალაქებისა და სამეფოების ნუმისმატიკაში, ასევე, ცხენოსანი მითრა მხოლოდ და მხოლოდ საქართველოში აღმოჩენილ სინქრონულ გემებზეა ამოჭრილი და ტრაპეზუნტის მონეტებზე, ისე როგორც საქართველოში აღმოჩენილ გემებზე (ორივე ჯგუფისაზე), გამოსახულია ერთი და იგივე მხედარი-ღვთაება, რომელიც არ არის მითრა პურიტანული გაგებით, არამედ სინკრეტული ღვთაებაა – მზის, მთვარისა, და ვარსკვლავთ ღვთაებათა ფუნქციების გაერთიანებული, მათი უნიფიცირებული სახე და მას ე.წ. მითრას უწოდებს. მკვლევარი აღნიშნავს, რომ ეს ე.წ. მითრა უშუალო წინამორბედია წმ. გიორგის კულტისა ქართველურ სამყაროში (დუნდუა გ. 1977: 343-344). ზემოაღნიშნულის საფუძველზე მკვლევარი ვარაუდობს ამ ღვთაების ქართველურ ნიადაგზე წარმოშობას და ტრაპეზუნტის ე.წ.

მითრას გამოსახულებიან სპილენძის საქალაქო მონეტებს ქართულ ნუმისმატიკურ ძეგლთა რკალში ათავსებს. გ. დუნდუა მონეტებსა და შესაბამისად ორივე ჯგუფის გემებზე მოცემულ გამოსახულებებს შინაარსობრივად, მჭიდროდ უკავშირებს უძველეს ქართველურ რწმენა-წარმოდგენებს (დუნდუა. გ. 1975: 338-334; 2006: 106-108). იგი არ გამოიციხავს გემების ადგილობრივი წარმოშობის შესაძლებლობასაც (დუნდუა გ. 2006: 107). ჟინვალური გემის მართებულად დათარიღებისათვის საინტერესოა, რომ ტრაპეზუნტულ მონეტებზე თავდაპირველად ე.წ. მითრას ბიუსტია გამოსახული სხივებიანი ფრიგიული ქუდით, შემდეგ მას ემატება ცხენის თავის გამოსახულება და მხოლოდ ახ.წ. II საუკუნის დასასრულიდან ჩანს იგი ფეხალმართულ ცხენზე ამხედრებული (დუნდუა გ. 1975: 334; 2006: 105).

ქართულ გლიპტიკურ მასალაში მხედრის გამოსახულებები უკვე ჩამოყალიბებული ჩანს და დასტურდება ადრეელინისტური ხანის, ვანის N9, ე.წ. „წარჩინებული მეომრის“ სამარხში აღმოჩენილი ოქროს ბეჭდის მრგვალ ფარაკზე მოცემული გამოსახულებით (ტაბ. IV-3). ბეჭედი უფლებრივი საბეჭდავია და მიუხედავად ანტიკური ბერძნული გლიპტიკის ტრადიციების ზოგადი გავლენისა, ადგილობრივი, კოლხური გლიპტიკის ნაწარმადაა მიჩნეული და ძვ. წ. V-I სს-ითაა დათარიღებული (ლორთქიფანიძე მ. 1975: 93-96), ხოლო სიუჟეტი კოლხეთში გავრცელებულ კულტებს უკავშირდება [ლორთქიფანიძე მ. 1975: 111]. ვანელი მხედარი კონუსური თავსაბურავით (შესაძლოა, მუზარადიც იყოს) რქოსან ცხენზე ზის, კაციც და ცხენიც პროფილშია. მხედარს მარჯვენა ხელში მოქნეული შუბი უჭირავს, ხოლო მარცხენა ხელის თითები ფრინველის კლანჭისებურადაა გადმოცემული, რაც ცხენისა და მხედრის ფრინველთან მჭიდრო კავშირზე უნდა მეტყველებდეს. აღნიშნულ ფაქტს, ჩვენი მოსაზრებით, კარგად ხსნის აღმოსავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი ყანჩაეთში აღმოჩენილი და ძვ.წ.-ის IV-III სს. დათარიღებული ვერცხლის ორი საბეჭდავი-ბეჭდის მრგვალ ფარაკებზე მოცემული მსგავსი გამოსახულებები. ერთის ფარაკზე გამოსახულია რქოსან და ფეხალმართულ ცხენზე მჯდომი შუბოსანი (ტაბ IV-4), (შესაძლოა ყაბალახისებურ თავსაბურავიანი), რომელიც მეორისაზე ჩანაცვლებულია ცხენის ზურგზე მჯდომი ფრინველით (ტაბ. IV-5). ორივე ბეჭდის ფარაკზე მზის სიმბოლური გამოსახულებაა დატანილი. ბეჭდები, ვანური ბეჭდისგან განსხვავებით, ბერძნულ-სპარსული გლიპტიკის ერთ-ერთი ჯგუფის, კერძოდ, ბერძნულ-აღმოსავლური გლიპტიკური ნიმუშების სტილით შესრულებულ ადგილობრივ ნაწარმადაა მიჩნეული (გაგოშიძე ი. 2009: 14-17, ტაბ. I-II). ფანტასტიკური რქიანი ცხენის სახით მზის ღვთაებაა წარმოდგენილი, რომელსაც ხშირად ფრინველი ახლავს. „თუ ცხენი მზის ცხოველად ითვლებოდა საქართველოში, ფრინველი მთვარისა უნდა ყოფილიყო“ (გაგოშიძე ი. 1964: 36-37). აქედან გამომდინარე ვფიქრობთ, რომ ვანის N9 სამარხის ოქროს ბეჭედზეც ის მხედარი-ღვთაებაა აღბეჭდილი, რომელიც ყანჩაეთის საბეჭდავ-ბეჭედზე გამოსახული მხედრის პროტოტიპი უნდა იყოს და რომელიც მჭიდროდ უკავშირდებოდა მზისა და მთვარის კულტს. მსგავსი გამოსახულებებით (ფეხალმართული რქოსანი ცხენებით, მხედრებით, სიცოცხლის ხით, ნამგალა მთვარითა და მნათობებით) შემკულია აგრეთვე ძვ.წ-ის IV-III სს-ის რკალგახსნილი საბეჭდავი-ბეჭდების ფარაკები ქვიანადან, საძეგურიდან, ალგეთიდან, კუშჩიდან (ლორთქიფანიძე მ. 1969: 43), ტახტიძირიდან (გაგოშიძე ი. 2009: ტაბ. I), ბატნაოხორუდან (ლორთქიფანიძე მ. 1975: 76-79, ტაბ. VII-19) და სხვ. მიუხედავად იმისა, რომ ვანსა და ოდნავ მოგვიანებით აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს პუნქტებში აღმოჩენილი ბეჭდები გა-

ნსხვავებულ გლიპტიკურ სკოლებს ეკუთვნის, მათ აერთიანებთ ცხენისა და მხედრის საერთო კულტის არსებობა (რამიშვილი ქ. 2007: 24-25), რომლის ფესვები კოლხურ და საერთოდ კავკასიურ კულტურაშია საძიებელი და რაც ასე კარგად და ფართოდ აისახა ძვ.წ-ის VIII-VII სს-ის კავკასიური გრაფიკული სტილით შესრულებულ კოლხური მხატვრული ბრინჯაოს ძეგლებზე და ცენტრალურ-სამხრეთკავკასიური ბრინჯაოს სარტყლების დეკორში, სადაც ცხენისა და მხედრის გამოსახულებები ფრინველების თანხლებითა და მნათობთა გარემოცვაშია გამოსახული (ფანცხავა ლ. 1988; ხიდაშელი მ. 1982).

მხედრისა და ცხენის გამოსახულებები გვხვდება აგრეთვე ლურჯი მინის მრავალნახნაგა ჩამონასხამებზე (ტაბ. IV-6), რომლებიც ადგილობრივად, იბერიაში მზადდებოდა ძვ.წ. II-I საუკუნეებიდან ვიდრე ახ.წ. II საუკუნემდე და ისინი განიხილება, როგორც „ბერძნულსპარსული“ გლიპტიკის ძეგლების მოგვიანო, დამოუკიდებელი ჯგუფი, რომელიც ძალიან ახლოს დგას მცირეაზიური საბეჭდავების ერთ-ერთ ჯგუფთან და რომელიც ე.წ. ბერძნულ-სახელისაა ცნობილი (ჯავახიშვილი ქ. 2002: 74-76, ტაბ. I – 2-14; გაგოშიძე ი. 2009: 16). ძალზე საყურადღებოა, რომ შუბოსანი მხედრისა და ცხენის სტილიზებული გამოსახულებები მოცემულია ბრინჯაოს, საკმაოდ მოზრდილ საბეჭდავებზე, რომელიც წარმოადგენს სწორკუთხა ან სამკუთხა, საკმაოდ სქელ ფირფიტას მომრგვალებული კუთხეებითა და ზურგზე მიჩრილი მასიური სახელურით. თავსაბურიანი მხედარი, რომელსაც მარჯვენა ხელში მოქნილი შუბი უპყრია, ხოლო მარცხენა კი ცხენის კისერზე უდევს, გამოსახულია სამთავისში შემთხვევით აღმოჩენილ ამგვარ მართკუთხა ბრინჯაოს საბეჭდავზე, ცხენის წინ ქვეითია, რომელსაც აღვირი უჭირავს. ფაფარაყრილი ცხენი, რომელსაც მარჯვენა წინა ფეხი აუწევია გამოსახულია ასევე ბრინჯაოს სამკუთხა საბეჭდავზე, იგი შემთხვევითაა მოპოვებული წაღვლში, ცხენის წინ, ფეხებს შორის ჩანს მნათობი. საბეჭდავები ძვ.წ. III-I საუკუნეებით არის დათარიღებული და მიჩნეულია ადგილობრივ ნაწარმად (ჯავახიშვილი ქ. 1997: 221-229, ტაბ. I-5; ტაბ II-8). ერთი ასეთი ბრინჯაოს მართკუთხა საბეჭდავი კასპის რაიონში, სოფ. ერთაწმინდაშიცაა შემთხვევით აღმოჩენილი (ტაბ. IV-7), პირზე შუბოსანი მხედარია გამოსახული სქემატურად (ინახება გლიპტიკის ფონდში, საინვ. N 1704). ასევე, საინტერესოა, აწყურში აღმოჩენილი ბრინჯაოს სახელურიანი საბეჭდავი ცხენისა და ნახევარმთვარის გამოსახულებით (ლიჩელი ვ. 2011: ტაბ. I). ადგილობრივად და მზადდებული აგრეთვე მცხეთაში აღმოჩენილი ძვლის მართკუთხა საბეჭდავი მხედრის გამოსახულებით, რომელიც ფორმითა და გამოსახულების შესრულების სტილით ზემოგანხილული ბრინჯაოს სწორკუთხა საბეჭდავის მსგავსია (ჯავახიშვილი ქ. 1997: 228, ტაბ. I-5A). ასევე ძალიან საინტერესოა, ჟინვალის სამაროვანზე აღმოჩენილი ძვლის პირამიდული საბეჭდავი, რომლის ქვედა, მართკუთხა ნახნაგზე გამოსახულია ფეხალმართული ცხენი სხივისებური ფაფარით (ტაბ. IV-8), ნივთი ადგილობრივი ნახელავია და დათარიღებულია ძვ.წ. I – ახ.წ. I სს-ით (ლორთქიფანიძე მარგ. 2003: 103-107). მოხმობილი მაგალითების საფუძველზე ვფიქრობთ, რომ, როგორც ჩანს, ადრეელინისტური ხანიდან მოყოლებული საქართველოში ადგილობრივად მზადდებოდა ცხენებითა თუ მხედრების გამოსახულებებით შემკული სხვადასხვა ფორმის საბეჭდავები და საბეჭდავი ბეჭდები, რომელთა ფარაკებსა თუ თვლებზე ამოჭრილი გამოსახულებები (მხედრები) რომაულ ხანაშიც აგრძელებენ არსებობას და ისინი უნდა მოთავსდნენ ადრეელინისტურ ხანაში ჩამოყალიბებულ ადგილობრივ კულტურულ წრეში, რომელმაც ერთდროულად განიცადა როგორც მცირეაზიურ – ბერძნული, ისე სპარსული ხელოვნე-

ბის გავლენა (ლორთქიფანიძე მარგ. 1975: 112; გაგოშიძე ი. 2009: 16).

ახალი წელთაღრიცხვის საწყისი საუკუნეებიდან სახვით ხელოვნებაში, და მათ შორის გლიპტიკაში აღინიშნება გარკვეული სიახლე, რომელიც ცხენისა და მხედრის კულტის ახალი ძალით აღორძინებაში გამოიხატა, რასაც, გარდა ტრადიციულისა, ახალი გარე ფაქტორებიც ასაზრდოვებდა, იგულისხმება მახლობელი აღმოსავლეთისა და ხმელთაშუა ზღვის აუზში მითრას კულტის ფართო გავრცელება, რამაც სამხრეთ კავკასიაშიც საკმაოდ მძლავრად შემოაღწია. ცხენისა და მხედრის გამოსახულებათა მომრავლება, ვფიქრობთ, ამ მოვლენით უნდა აიხსნას, რადგან მითრასტულ რელიგიაში ცხენისა და მხედრის კულტმა განვითარების უმაღლეს საფეხურს სწორედ ახ. წ. პირველ საუკუნეებში მიაღწია (რამიშვილი ქ. 2010: 193-194).

მხედარი, რომელიც ფეხაღმართულ ცხენზე ზის (სიცოცხლის ხისა და საკურთხევის გარეშე) და ჟინვალელი მხედრის მსგავსად გაუსხივოსნებელი ფრიგიული ქუდი ახურავს გამოსახულია გონიოს განძის შემადგენლობაში აღმოჩენილ, ახ.წ-ის II ს-ით დათარიღებულ ოქროს ბალთაზე – (N7). ბალთა მოთვალული და დაცვარული სწორკუთხა ფირფიტაა, რომლის ზედა ნაწილი ფრინველის თითო გამოსახულებით შემკული ორი სამკუთხედიანაა დაგვირგვინებული, ხოლო ქვედა ნაწილზე შებმულია წნულ ძეწკვზე დამაგრებული ბრტყელი და მრგვალი ფირფიტები. ბალთის ცენტრალური ნაწილი შემკულია ცვარათი ჩარჩოშემოვლებული მხედრის გამოსახულებით (ტაბ. IV-10). ცხენის გავაზე ცვარათივე გამოყვანილია ვარდული (ლორთქიფანიძე ოთ. 1980: 13-20; კახიძე ა. 2015: 78 – 102). მსგავსი შემკულობის ბალთები, აღმოჩენილია ახ. წ. II საუკუნით დათარიღებულ კლდეეთის სამაროვანზე (ლომთათიძე გ. 1957: 103-104)], არმაზისხევში (აფაქიძე ა. 1955: 22, ტაბ. 1 – XXXIII), ქ. სოჭის მახლობლად, დაბა ლოოს მდიდრულ სამარხში (Иванова М.И., Голубев П.М. 1961: 284-292, სურ. 7-2; სურ. 8-2). ზოგადი ტიპოლოგიური, მხატვრულ-სტილური და სიმბოლური ნიშნებით, მიუხედავად ზოგი დეტალის განსხვავებისა, სრულიად აშკარაა, რომ ისინი ერთგვაროვანია და განეკუთვნება სამკაულთა იმ რიგს, რომელიც ახ.წ-ის საწყის საუკუნეებში ფართოდაა გავრცელებული. ძალიან მნიშვნელოვანია ამ ტიპის ბალთების სიმრავლე კლდეეთის სამაროვანზე, რომელიც ახ.წ. II ს-ის შუა ხანებსა, ან მის მეორე ნახევარს განეკუთვნება (ლომთათიძე გ. 1957: 169-174). აქ განხილული ბალთებისა და მათ შორის მხედრის გამოსახულებიანი N7 ბალთის შემკულობა, როგორც მხატვრულ-სტილურად, ისე გამოსახულებათა სიმბოლიკით გენეტიკურად მჭიდროდ არის დაკავშირებული ძველი კოლხური ოქრომჭედლობის ტრადიციებთან (ლორთქიფანიძე ოთ. 1980: 22), მხედველობაში გვაქვს მხედრის გამოსახულება ადრეანტიკური ხანის კოლხურ ოქრომჭედლობაში, მაგ. ვანის ნაქალაქარის N6 სამარხში აღმოჩენილი ფიგურულსაკიდებიანი საყურეები ოთხთვალა ეტლზე მდგარ მხედართა (ტაბ. IV-11) გამოსახულებით (ჭყონია ა. 1977: 96-99), რომლებიც ძველ სამყაროში ფართოდ გავრცელებული „დიდი დედისა“ და მისი მხედრების შესახებ მითოლოგიურ წარმოდგენებს უკავშირდება. გონიოს N7 ბალთის ცხენის გავაზე მზის სიმბოლო – ვარდულია გამოსახული, ხოლო ვანის ზემოხსენებული საყურეების ცხენის გავაზე – სვასტიკა, რომელიც აგრეთვე მზის სიმბოლოდაა მიჩნეული (ლორთქიფანიძე ოთ. 1980: 23, სქ. 54-56). მხედარი ფრიგიული თავსაბურავით უცხო არ არის კიდევ უფრო ადრეული კოლხური ბრინჯაოს მხატვრული მელითონეობისთვის, მხედველობაში გვაქვს ლეჩხუმში, ცაგერას განძში აღმოჩენილი მხედრის ქანდაკება (ტაბ. III-4)(ძვ.წ. VIII-VII სს.)(სახაროვა ლ. 1976: 8, 36-38, ტაბ.VII-1). ასევე საყურადღებოა, სოფ.

სულორში ნაპოვნი კოლხური ცული, რომლის ყუა შემკულია ფრიგიულის მსგავსი მუზარადიანი მხედრების წყვილი ქანდაკებით, რომელიც ღვთაება „დიდი დედის“ მხედრებადაა მიჩნეული (ლორთქიფანიძე ოთ. 2002: 131, სურ. 121). აღსანიშნავია, აგრეთვე გუთათაში აღმოჩენილი ცულის თავზე დაყენებული ცხენის ქანდაკებები, რომლებიც კოლხურ-ყობანური ხელოვნებისათვის დამახასიათებელ სტილშია შესრულებული. სკულპტურულ გამოსახულებიანი ცულები ძვ.წ-ის VII ს-ითაა დათარიღებული (ფანცხავა ლ. 1988: 65).

საქართველოში მითრას კულტის გავრცელებაზე, მზისა და ცხენის ადგილობრივ კულტთან მის შერწყმაზე მეტყველებს გვიანრომაული ხანის, ახ.წ-ის II-III სს-ით დათარიღებული არქეოლოგიური მასალების კიდევ ერთი, ადგილობრივი ჯგუფი – ვერცხლის თასები, ფსკერზე ბომონის წინაშე მდგომი ცხენის გამოსახულებით. ამგვარი თასი (ტაბ. VI-3), გარდა არმაზისხევისა, ბორისა და ზღუდერისა, ჟინვალის მახლობლად, არაგვისპირის სამაროვანზეცაა აღმოჩენილი (რამიშვილი რ. 1975: 7-15). ცხოველის მიერ ფეხის აღმართვა უძველესი, რიტუალური ხასიათის პოზაა და აღნიშნავს თაყვანისცემას, პატივისცემას და კომპოზიციებში უმეტეს შემთხვევაში დაკავშირებულია საკურთხეველთან ან სიცოცხლის ხესთან, მაგრამ ხშირად ეს პოზა გამოისახება დამოუკიდებლადაც, ამ შემთხვევაში აღმართული ფეხი ნიშნავს მფარველობას, დალოცვას (მაჩაბელი კ. 1976: 86). ამავე დროს, ჟინვალელი მხედარი (ასევე დანარჩენი მხედრებიც) სიახლოვეს ავლენს ადგილობრივ, თანადროულ ძეგლებთან, რისი ნათელი დადასტურებაა ახ.წ. საწყისი საუკუნეებით დათარიღებული (I-III სს.) იბერიული ჭვირული აბზინდები, რომლებზეც გამოსახულია სტილიზებული ფეხაღმართული ფანტასტიკური ცხენებისა (ხიდაშელი მ. 1978: ტაბ. XIII-158, 159, 160) და მხედრების (ტაბ. VI-1) გამოსახულებები პროფილში ფრინველებთან და სოლარულ ნიშნებთან ერთად. ჟინვალელი და დანარჩენი მხედრების, განსაკუთრებით კი I ჯგუფში გაერთიანებული ცხენოსნების მსგავსი (ცხენზე ჯდომის მანერით, უტრირებული, „ყოვლისშემძლე ხელების“ ცხენის კისერსა და გავაზე განლაგებით) ბრინჯაოს მხედრები (ტაბ. VI-2) აღმოჩენილია კლდეეთის სამაროვანზე (ახ.წ. II ს.) (ლომთათიძე გ. 1957: 73-76, სურ. 12). შედარებით ნაკლები სიახლოვე შეინიშნება სოლარული ნიშნებით შემკული ვერცხლის სრულად დარახტული უმხედრო ცხენების ფიგურებთან (ტაბ. VI-4) არაგვის ხეობიდან (ნეძიხისა და ბადრიანების სამაროვნები), ამ ნივთებს შესაბნევის – ფიბულის ფუნქცია აქვთ და ახ.წ. III-IV საუკუნეებით თარიღდებიან (რამიშვილი ქ. 2007: ტაბ. XXII-2, 4, ტაბ. XVII, XVIII).

ამრიგად, ზემოაღნიშნული ფაქტების გათვალისწინებით ვფიქრობთ, რომ ჟინვალელი მხედარი სინკრეტული ღვთაება – ე.წ. მითრას, რომელიც ერთი მხრივ, დაკავშირებულია მძლავრ ადგილობრივ ტრადიციებთან, ხოლო მეორე მხრივ – ახალ კულტურულ ტენდეციებთან, რომელიც ახ.წ. საწყის საუკუნეებში მითრაიზმის გავრცელებასთან დაკავშირებით დამკვიდრდა მთელ მაშინდელ სამყაროში და მათ შორის საქართველოში მცირეაზიური, რომაული, ტრაპეზუნტულ-კაპადოკიური თუ ირანული კულტურულ-რელიგიური გამოცდილების საფუძველზე. მიმდინარეობდა გარდაუვალი სინთეზი, რომელიც დასავლურსა და აღმოსავლურ სამყაროს შესაყარზე მდებარე საქართველოსთვის უცხო არ იყო მისი არსებობის არცერთ ეტაპზე. ვითვალისწინებთ რა პირველი ჯგუფისა (ახ.წ. I-II სს.) და მეორე ჯგუფის (ახ.წ. III-IV სს.) გემების, ასევე ტრაპეზუნტული მონეტებისა (ახ.წ. II-III სს.) და მსგავსი სინქრონული არტეფაქტების თარიღე-

ბს (II ს.), ვფიქრობთ, რომ ჟინვალური გემა ახ.წ. II ს-ის მეორე ნახევრით დავათარილოთ და დანარჩენ მხედრისგამოსახულებიან გემებთან ერთად მივიჩნიოთ ადგილობრივ გლიპტიკურ ნაწარმად. რაც შეეხება ბეჭედს, ის ახ.წ-ის IV საუკუნის უნდა იყოს, რადგან ფორმის მიხედვით ერთ-ერთი გავრცელებული ტიპია ახ.წ-ის IV საუკუნეში (Henkel F. 1913: 274, 276, 281). როგორც ჩანს, საქმე გვაქვს გემის მეორად გამოყენებასთან, რაც არც თუ იშვიათია გლიპტიკაში. ჩვენ მოსაზრებას გვიმყარებს ის ფაქტიც, რომ ჟინვალურ ბეჭედში გემა პირით (გამოსახულებით) ქვემოთ და ზურგით ზემოთ ყოფილა ჩასმული (ტაბ. I-4), ანუ ბეჭედი სადა თვლიანის შთაბეჭდილებას ტოვებდა. აღმოჩენისთანავე თვალბუდე დაიშალა და გაირკვა, რომ მხედრის გამოსახულება ბუდის ფსკერზე, მნახველისათვის უხილავი იყო. როგორც ჩანს, დაკრძალული ქრისტიანისთვის თვალზე გამოსახული ე.წ. მითრა-მხედარი მიუღებელი აღმოჩნდა, რისთვისაც იგი თვალბუდის ფსკერზე მოათავსა. შესაძლოა გვეფიქრა, რომ მხედრის ხანგრძლივი ისტორია აქ დასრულდა, მაგრამ როგორც ცნობილია, მსგავსი გამოსახულება საფუძვლად დაედო წმინდა მხედრის მახლობელი აღმოსავლეთისათვის კარგად ნაცნობ იკონოგრაფიას, რომელიც მოგვიანებით წმ. გიორგის გამოსახულებად მოგვევლინა.

ბიბლიოგრაფია:

1. გაგოშიძე ი. ადრეანტიკური ძეგლები ქსნის ხეობიდან. თბილისი 1964.
2. გაგოშიძე ი. საქართველო და „ბერძნულ-სპარსული“ გემები. იბერია-კოლხეთი, საქართველოს კლასიკური და ადრემედიევური პერიოდის არქეოლოგიურ-ისტორიული კვლევანი, (გ. გამყრელიძე რედ.). თბილისი 2009, გვ. 14-19.
3. დუნდუა გ. რას მოგვითხრობენ ძველებური მონეტები. თბილისი 1968.
4. დუნდუა გ. სამონეტო მიმოქცევა და სავაჭრო-ეკონომიური ურთიერთობანი ბიჭვინტაში ნუმისმატიკური მასალების მიხედვით ძვ.წ. II – ახ. წ. IV სს. „დიდი პიტიუნტი“, I. თბილისი 1975.
5. დუნდუა გ. ერთხელ კიდევ ტრაპეზუნტის მონეტების შესახებ, დიდი პიტიუნტი, II. თბილისი 1977.
6. დუნდუა გ., დუნდუა თ. ქართული ნუმისმატიკა, ნაწილი I. თბილისი 2006.
7. კახიძე ა., შალიკაძე თ., ფარტენაძე თ. ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის საგანძური. თბილისი 2015.
8. ლომთათიძე გ. კლდეეთის სამაროვანი. თბილისი 1957.
9. ლორთქიფანიძე მ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, I, სამთავროს სამაროვანში მოპოვებული გემების კატალოგი. თბილისი 1954.
10. ლორთქიფანიძე მ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, III. საქართველოს ტერიტორიაზე მოპოვებული გლიპტიკური ძეგლების კატალოგი (რედ. შ. ამირანაშვილი). თბილისი 1961.
11. ლორთქიფანიძე მ. ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი, I. თბილისი 1969.
12. ლორთქიფანიძე მ. კოლხეთის ძვ.წ. V-III სს. საბეჭდავი-ბეჭდები. თბილისი 1975.
13. ლორთქიფანიძე მ. ჟინვალის გვიანანტიკური ხანის გლიპტიკური ძეგლები. ხელნაწერი (ინახება ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს მუზეუმის გლიპტიკის კაბინეტში). 1990.
14. ლორთქიფანიძე თ. ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან. თბილისი 2002.
15. ლორთქიფანიძე თ., მიქელაძე თ., ხახუთაიშვილი დ. გონიოს განძი. თბილისი 1980.

16. ნიკოლაიშვილი ვ. კარსნისხევის მეთუნე-ხელოსანთა დასახლება. თბილისი 1993.
17. რამიშვილი რ. ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები არაგვის ხეობაში, ძმ, N39. თბილისი 1975.
18. რამიშვილი ქ. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მცირე პლასტიკის ძეგლები. თბილისი 2007.
19. რამიშვილი ქ. ირმის, ჭიხვისა და ცხენის გამოსახულებიანი ფიბულები, ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში, N19 (რედ. გ. კვირკველია). თბილისი 2010, გვ. 190-204.
20. სახაროვა ლ. ბრინჯაოს განძები ლეჩხუმიდან. თბილისი 1976.
21. ფანცხავა ლ. კოლხური ბრინჯაოს მხატვრულად დამუშავების ისტორიისათვის. თბილისი 1998.
22. ჩიხლაძე ვ. წინაქრისტიანული ხანის ჟინვალის სამაროვანი. თბილისი 2015.
23. ჭილაშვილი ლ. ნაქალაქარი ურბნისი. თბილისი 1964.
24. ჭყონია ა. ადრეანტიკური ხანის ოქროს საყურეები ვანის ნაქალაქარიდან, ვანი III. თბილისი 1977.
25. ჯავახიშვილი ქ. ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები. თბილისი 1972.
26. ჯავახიშვილი ქ. ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი ნაშრომი. თბილისი 1975.
27. ჯავახიშვილი ქ. ბრინჯაოს საბეჭდავების ერთი ჯგუფი, სსმმ, XLII-B (რედ. ლ. ჭილაშვილი). თბილისი 1997, გვ. 221-234.
28. ჯავახიშვილი ქ. ლურჯი მინის მრავალნახნაგები, ძიებანი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის ჟურნალი, N9. თბილისი 2002, გვ. 71-80.
29. ხიდაშელი მ. ბრინჯაოს მხატვრული დამუშავების ისტორიისათვის ანტიკურ საქართველოში. თბილისი 1978.
30. ხიდაშელი მ. ცენტრალური ამიერკავკასიის გრაფიკული ხელოვნება ადრეულ რკინის ხანაში. თბილისი 1982.
31. Иванова М.И., Голубев П.М. Находки в Лоо, «Советская археология», №3. Москва 1961.
32. Кибальчич Т.В. Южно-русские геммы. Берлин 1910.
33. Максимова М.И. Античные Города Юго-Восточного Причерноморья. Москва-Ленинград 1956.
34. Мачабели К. Позднеантичная торевтика Грузии. Тбилиси 1976.
35. Меликишвили Г. К истории древней Грузии. Тбилиси 1959.
36. Furtwangler A. Beschreibung der Geschnittenen Steine im antiquarium. Berlin 1896.
37. Henkel F. Die romischen Fingerringe der Rheinland. Berlin 1913.
38. Zwierlein-Diehl E. Siegel und Abdruck. Antike Gemmen in Bonn. Bonn 2003.

ტაბ. I Tab.

სურ. 1 Fig.

სურ. 2 Fig.

სურ. 3 Fig.

სურ. 4 Fig.

სურ. 5 Fig.

სურ. 6 Fig.

სურ. 7 Fig.

სურ. 8 Fig.

სურ. 9 Fig.

სურ. 10 Fig.

სურ. 11 Fig.

სურ. 12 Fig

ტაბ. II Tab.

სურ. 1 Fig.

სურ. 2 Fig.

სურ. 3 Fig.

სურ. 4 Fig.

სურ. 5 Fig.

სურ. 6 Fig.

სურ. 7 Fig.

სურ. 1 Fig.

სურ. 2 Fig.

სურ. 3 Fig.

სურ. 4 Fig.

სურ. 5 Fig.

სურ. 6 Fig.

სურ. 7 Fig.

სურ. 8 Fig.

სურ. 9 Fig.

სურ. 1 Fig.

სურ. 2 Fig.

სურ. 3 Fig.

სურ. 4 Fig.

2019

30 ღაქამბარი

#2

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

არქეოლოგია

ევროპის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

ერეკლე მეორეს სახელის დაწერილობა სამეფო ბეჭდებზე

გოგა გაბაშვილი

არქიტექტორი, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მეცნიერ თანამშრომელი

აბსტრაქტი

სტატია ეძღვნება, სამეფო ბეჭდებსა და ნუმისმატიკუხ მასალაში, ეხეკლე მეოხეს სახელის დაწეხილობის ვახიანტების შესწავლას. კვლევა ეფუძნება საქაოთვედოს აქეივში დაცუდ 10 000-ზე მეტ დოკუმენტს და მათზე ახსებუდ საბეჭდავებს. გაანარიბებუდია ჰვა იდენტიფიციებუდ ბეჭედი, ჰომდებიც ქჰონოდოგოიუჰად 1729-1797 წდებს მოიცავს. აღნიშნუდი ბეჭდები განსხვავდებიან ჰოგოხც ფოჰმით (ჰვაკუთხოვანი, სწოჰკუთხოვანი, ოვადუჰი), ისე ზომებითა და გამოსახუდებით. პიჰვედი ბეჭედი ეკუთვნის 9-10 წდის ბატონიშვიდ ეჰეკდეს (1729 წ.), ჰოდო დანაჰიენი – სხვადასხვა საბუთებზე გვხვდება მისი მეფობის მთედ მანდიდზე.

ბაზი უნდა გაესვას იმ გაჰემოებას, ჰომ მეფის სახელი ოჰ ბეჭედზე დაწეხილია ასომთავჰუდად „*ⴌⴃⴐⴑⴓ*“, სამ ბეჭედზე – მხედჰუდი ხედჰოთით „*ⴌⴃⴐⴑⴓ*“, ჰოდო ეჰთ ბეჭედზე – ასომთავჰუდად „*ⴌⴃⴐⴑⴓ*“. განსაკუთჰებით აღსანიშნავია ხუთენოვანი ბეჭედი (N7), ჰომდის ცენტჰშიც ასომთავჰუდად დაწეხილია „*ⴌⴃⴐⴑⴓ*“, ჰოდო გაჰშემო – ოთხ ენაზე (დათინუჰი, ბეჰდნუდი, სომხუჰი, სპაჰსუდი) გადმოცემუდია იგივე სახელი. საინტეჰესოა ისიც, ჰომ სპიდენდის ყვედა მონეტაზე, მეფის სახელი აღნიშნუდია ჰოგოხც „*ⴌⴃⴐⴑⴓ*“. საისტო-ჰიო დოკუმენტებსა (მაგ. გეოჰგიევსკის ტაქეტი) და ახდო ნათესავების მოგონებებშიც (ადელსანდჰე ოჰბერიანი) მეფე ხშირად ხსენებუდია „*ⴌⴃⴐⴑⴓ*“ სახელით.

სტატიაში განხილუდია სამეცნიერო დიგეჰატუჰაში ახსებუდი მონაცემებიც. ჰოგოხც ცნობილია, მკვდევაჰები: მ. ბაჰათაევი, ე. პაჰომოვი, დ. კაპანაძე და ნ. თაჰხნიშვიდი მონეტებსა და ბეჭდებზე კითხუდობენ „*ⴌⴃⴐⴑⴓ*“, მაგჰამ წეჰენ „*ⴌⴃⴐⴑⴓ*“. ამ სტეჰეოტიპიდან გამონაკდისია მხოდოდ ანა ბაქჰაძე, ჰომედმაც სწოჰად წაიკითხა და დაწეჰა სახელი „*ⴌⴃⴐⴑⴓ*“.

რატაჰებუდი კვდევები ცხადყოფს, ჰომ ეჰეკლე მეოჰის ოფიციალუჰ სახედად, განსაკუთჰებით საბუთებსა და მონეტებზე, უნდა მივიჩნიოთ „*ⴌⴃⴐⴑⴓ*“. აღნიშნუდი საკითხი ნამდვიდად მოითხოვს ახსებუდი ინფოჰმაციების გათვადისწინებას და გადამოწმებას.

საკვანძო სიტყვები: ერეკლე II, სფრაგისტიკა, სამეფო ბეჭდები, ნუმიზმატიკა, სახელის დანერღობა.

2013 წელს ჟურნალ ONS¹-ში გამოქვეყნდა ჩემი სტატია ერეკლე მეორეს სახელის დანერღობის შესახებ. შემდგომ, 2018 წ. იგივე სტატია, ოღონდ უკვე ქართულად და შედარებით უფრო ვრცელი ვერსია დაიბეჭდა აკადემიკოს ანდრია აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევით ჟურნალში².

2016–2017 წწ. რიგი დამთხვევების შემდეგ, დავინტერესდი ქართული სფრაგისტიკით და აღმოვაჩინე, რომ ქართველ მეცნიერებს საკმაოდ კარგად აქვთ შესწავლილი, როგორც სამეფო, ასევე აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ფეოდალთა საბეჭდეები.

მრავალ სამეფო საბეჭდეთაგან ქართველ მეცნიერებს იდენტიფიცირებული და შესწავლილი აქვთ მეფე ერეკლე მეორეს რვა ბეჭედი, თუმცა მათი რაოდენობა შეიძლება მეტი იყოს, რამდენადაც ჯერ კიდევ არ არის სრულად აღწერილი საარქივო დოკუმენტები არაბული და სპარსული ბეჭდებით. ანა ბაქრაძეს თავის ნაშრომებში³ აღწერილი აქვს 1730 ბეჭედი. ნ. თარხნიშვილი თავის ნაშრომში⁴ „მეფე ერეკლე მეორეს ბეჭდები“ იტყობინება: „საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში, სხვა მნიშვნელოვან მასალებთან ერთად, დაცულია ქართული დოკუმენტების დედნების კოლექცია, რომელთა რაოდენობა დღეისათვის 10 000 – ზე მეტია“.

საქართველოს ეროვნული არქივის დახმარებით, მომეცა შესაძლებლობა დამეფიქსირებინა ერეკლე მეფის ბეჭდების დიდი ნაწილი, რომელთა აღწერას ქვემოთ შემოგთავაზებთ:

1. რვაკუთხოვანი ბეჭედი, ზომა: 10x11მმ. ცენტრში ასომთავრული ლეგენდა „ႠႣႧႦႨ ႱႦႨႩႦႨ“ „ბატონიშვილი ერეკლე“, ერეკლე ამ დროისათვის 9-10 წლის გახლავთ, ქრონოლოგიურად ეს მისი პირველი ბეჭედი. ჩანს 1729წ. და 1739წ. წყალობის სიგელებზე, საბუთი № 556 (იხ. სურათი N1).

სურათი N1

- 1 G. Gabashvili. „RENDERING THE NAME OF HERAKLIUS II (NUMISMATIC EVIDENCE), Journal of the Oriental Numismatic Society N214. Winter 2013.
- 2 აკადემიკოს ანდრია აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის ინსტიტუტის სამეცნიერო-კვლევითი ჟურნალი „არქეოლოგია“ N1. გ. გაბაშვილი. ერეკლე მეორეს სახელის დანერღობის შესახებ. თბილისი 2018, გვ. 168).
- 3 „მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის“, წიგნი I. თბილისი 1978; წიგნი II. თბილისი 1988.
- 4 საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული საარქივო სამმართველო. სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი N13 – 14ს. გვ 17.

ქარაგმა ამ ბეჭედზე იკითხება შემდეგნაირად:

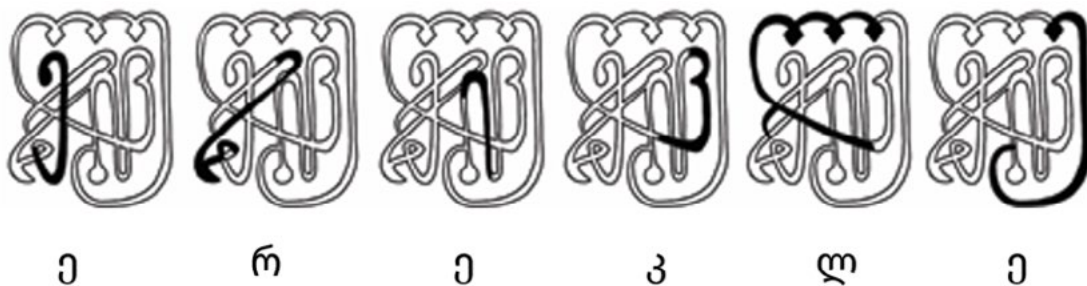

2. სწორკუთხოვანი ბეჭედი, ზომა 11 – 12 მმ. ცენტრში მხედრული ხელრთვა „ერეკლე“ (იხ. სურათი N2). ეს ბეჭედი გვხვდება 1738 – 1796 წლების ეკონომიკური ტიპის საბუთებზე.

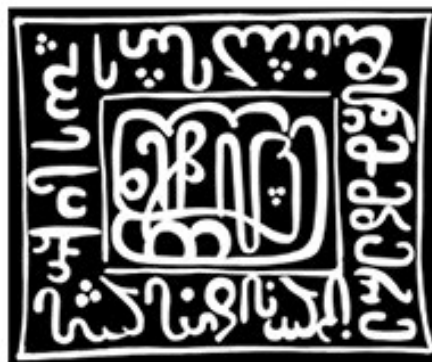

სურათი N2

ხელრთვა ამ ბეჭედზე იკითხება შემდეგნაირად:

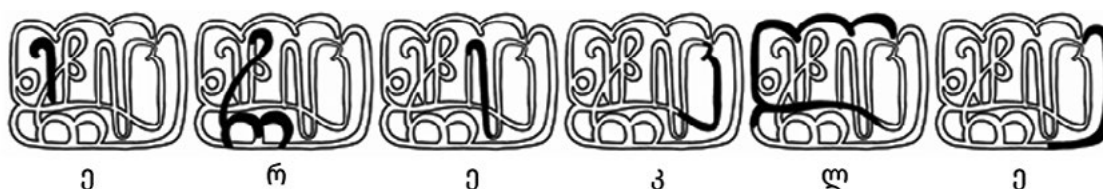

3. სწორკუთხოვანი ბეჭედი, ზომა 17 – 15 მმ. გარშემოწერილია მხედრული წარწერით: „სული შენი მომბერე კლებულს იესო“ ბოლო ორ სიტყვას შორის (კლებულს – იესო) მოთავსებულია ასომთავრული ქარაგმა „ჟ“, სავარაუდოდ, თარიღი ქორონიკონით. ცენტრში მხედრული ხელრთვა „ერეკლე“ (იხ. სურათი N3). ეს ბეჭედი უზის 1749, 1743 და 1781 წლების სხვადასხვა სახის საბუთებზე. საბუთები: 187, 507, 511, 2428.

სუხათი N3

ბეჭდის ცენტრში ხელრთვა იკითხება შემდეგნაირად:

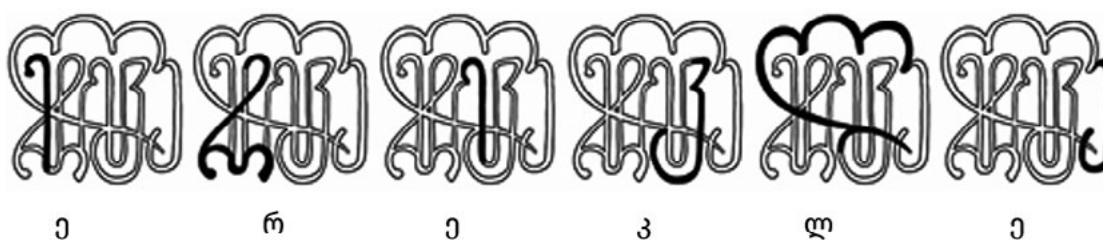

4. რვაკუთხოვანი ბეჭედი, ზომა: 23 – 22 მმ, გარშემოწერილი მხედრული წარწერით: ქნარს მიცემს, დავით მიწმობს ძედ კახეთის მეფედ ცხებულს“**ცენტრში მხედრული ხელრთვა „ერეკლე“** (იხ. სურათი N4). ეს ბეჭედი ჩანს 1744 წლიდან 1797 წლის ჩათვლით და უზის სხვადასხვა ტიპის და დანიშნულების საბუთებს (დოკუმენტები 583, 5532, 512 და სხვა მრავალი).

სუხათი

ბეჭდის ცენტრში ხელრთვა იკითხება შემდეგნაირად:

5. რვაკუთხოვანი ბეჭედი, ზომა: 20 – 18 მმ. გარშემოწერილი მხედრული წარწერით: „მე ფეხთ განბანილთა მიერ ეკლესია ვადიდე“ ცენტრში ასომთავრული ქარაგმა „ქსქ“ „ერეკლე“ (იხ. სურათი N5). ეს ბეჭედი გვხვდება 1750 წლიდან 1797 წლის ჩათვლით და დაკრულია სხვადასხვა დანიშნულების საბუთებზე (დოკუმენტები 169, 587, 125 და სხვა მრავალი).

სურათი N5

ქარაგმა ამ ბეჭდის ცენტრში იკითხება შემდეგნაირად:

6. ოვალური ბეჭედი, ზომა 34 – 27 მმ. გარშემოწერილი მხედრული წარწერით: „ძე ცხებულისა უფლისა მეფის თეიმურაზისა [მეფ]ე ერეკლე“. ცენტრში გამოსახულია სამეფო გერბი, ჩანს გვირგვინი, ორი ლომი, ისრები და მშვილდი. (იხ. სურათი N6) ბეჭედი გამოყენებულია სულ ორჯერ, 1746 წ. (დოკუმენტი 162 და 1317).

სურათი N6

7. რვაკუთხოვანი ბეჭედი, ხუთენოვანი ლეგენდით. ზომა 15 x 17 მმ. გარშემო ოთხ ენაზე მეფის სახელი „ირაკლი“.

ლათინური ზედწერილი: „HEPCLUS“, „ირაკლი“.

ბერძნული ზედწერილი: „HRKS“, „ირაკლი“.

სომხური ზედწერილი: „ՀԵՐԱԿԼ“ ჰირაკლი.

სომხური ზედწერილი: „ՀԵՐԱԿԷ“ სომხური ქარაგმა იკითხება შემდეგნაირად: (იხ. სურათი 7ა) „ჰერაკლი“ იგივე ირაკლი.

ՀԵՐԱԿԷ ՀԵՐԱԿԷ ՀԵՐԱԿԷ ՀԵՐԱԿԷ ՀԵՐԱԿԷ ՀԵՐԱԿԷ ՀԵՐԱԿԷ

ჰ ე რ ა კ ლ ი

სურათი 7ა

სპარსული ზედწერილი: „მონა მისი ირაკლი“ „მონა უფლისა ირაკლი“. ტექსტი იკითხება შემდეგნაირად: (სურათი 7ბ).

მონა მისი ირაკლი მონა უფლისა ირაკლი

ი რ ა კ ლ ი

სურათი 7ბ

ცენტრში ასომთავრული ქარაგმა: „ԻՐԱԿԷ“ „ირაკლი“ (სურათი №7). ეს ბეჭედი, სხვა ბეჭდებთან ერთად, უზის 1781 წ. ერეკლე მეფის მიერ თეკლა ბატონიშვილისადმი მიწერილ წერილს. (კოლ. 1448, დოკუმენტი 189). ბეჭდის ცენტრალური ასომთავრული ქარაგმა თამამად და ეჭვგარეშე იკითხება როგორც „ԻՐԱԿԷ“ „ირაკლი“ (იხ. სურათი 7გ)

სურათი №7

ირაკლი ირაკლი ირაკლი ირაკლი ირაკლი ირაკლი

ი რ ა კ ლ ი

სურათი 7გ

8. სწორკუთხოვანი ბეჭედი. ზომა 13 – 11მმ. ცენტრში სპარსული ზედწერილი „مونا ميسی ایراکلی“ „მონა მისი ირაკლი“ „მონა უფლისა ირაკლი“. ბეჭედი, სხვა ბეჭ-

დებთან ერთად, უზის 1781 წ. ერეკლე მეფის მიერ თეკლა ბატონიშვილისადმი მიწერილ წერილს (კოლ. 1448, დოკუმენტი 189) (იხ. სურათი N8).

ამ შემთხვევაშიც, მეფის სახელი, უდავოდ, იკითხება როგორც ირაკლი (იხ. სურათი 8ა).

სურათი 8ა

სურათი N8

ჩვენი ბატონი ერეკლე
ერთი პატარა კახია
ჯაჭვის პერანგი ჩააცვეს
გაკრა ხელი და გახია.
(ხალხური)

პატარა კახი, ეს კიდევ ერთი სახელია მეფე ერეკლესი, რომელიც ხშირად ჩანს ხალხურ ლექსებში და თქმულებებში. მეფე ამ სახელით (ზედმეტსახელით) არცერთ პირად წერილში, სახელმწიფო საბუთში ან რამე სახის სიგელში არ არის მოხსენიებული.

ირაკლის სახელით მეფე საკმაოდ სერიოზულ დოკუმენტებზე გვხვდება, მაგალითად, გეორგიევსკის ტრაქტატი („აზრითა ამით სიმდაბლედ შთამოსრულმან თხოვასა ზედა უგანათლებულესისა მეფისა ქართლისა და კახეთისა ირაკლი თეიმურაზოვიჩისა...“).

ერეკლე მეორეს ყველა სპილენძის მონეტაზე, ასომთავრული ქარაგმა მისი სახელისა იკითხება როგორც „**ირაკლი**“ (იხ. სურათი N9).

სუხათი N9

ქარაგმა მონეტებზე იკითხება შემდეგნაირად:

ქ ა რ ა კ ლ ი

ი რ ა კ ლ ი

ერეკლე მეორეს, ასევე, ხშირად იხსენიებენ ირაკლის სახელით ახლო ნათესავები. თეკლა ბატონიშვილის ვაჟი, ალექსანდრე ორბელიანი, თავის მოგონებებში წერს: „16 წლამდინ დედაჩემსა კაცურად სცმია ტანისამოსი და მამას – მეფეს ირაკლის ის თან დაჰყავდა“.

ზემოთ აღწერილ რვა ბეჭედზე, სახელი ერეკლე დაქარაგმებულია ასომთავრული ანბანით ორ მათგანზე: სურათი N1 და N5, ხოლო სამ ბეჭედზე – მხედრული ხელრთვით: სურათი N2, N3 და N4. მეფის სახელი „ირაკლი“ ასომთავრული ქარაგმით დატანილია N7 ბეჭედზე. მის გარშემო, ოთხ ენაზე – ბერძნულ, ლათინურ, სომხურ და სპარსულ ენაზე, გადმოცემულია მეფის სახელი „ირაკლი“. ასევე ბეჭედზე N8 სპარსულადაა გადმოცემული მეფის სახელი „ირაკლი“ (იხ. ტაბულა N10).

დამწერ-ლობა	ასომთავრული ქარაგმა	მხედრული ხელრთვა	ასომთავრული ქარაგმა	ლათინური	ბერძნული	სომხური	სპარსული
მეფის სახელი	ერეკლე	ერეკლე	ირაკლი	ირაკლი	ირაკლი	ირაკლი	ირაკლი
რაოდენობა	2	3	1	1	1	1	2
ბეჭედი N	N1. N5.	N2. N3. N4. N6	N7	N7	N7	N7	N7. N8.

ტაბულა №10

საკმაოდ ძნელია დაბეჭითებით იმის თქმა, მეფის ზემოთ ჩამოთვლილი სახელებიდან რომელი მათგანი უფრო ხშირადაა ნახსენები საბუთებში, ბეჭედებზე ან პირად მიმოწერებში, რადგან მეფის სახელის გარშემო ჩამოყალიბებული სტერეოტიპის გამო, მეცნიერები, მკვლევრები და მკითხველებიც კითხულობენ სახელს „ირაკლი“ და წერენ ერეკლეს. ამის მაგალითია მ. პ. ბარათაევის მიერ გამოცემული პირველი კვლევა ქართული ნუმიზმატიკისა „Нумизматические факты Грузинского царства“⁵. ასევე შეუსაბა-

5 „Нумизматические факты Грузинского царства“. Разряд IV. Санкт-Петербург 1844. ст.11-12.

მოხდა სახელის წაკითხვასა და მის დაწერას შორის ე.ა. პახომოვის ნაშრომში „**Монеты Грузии**“⁶ და დ. კაპანაძის ნაშრომში „**ქართული ნუმიზმატიკა**“⁷. ასეთივე პრობლემას ვაწყდებით ნ. თარხნიშვილის ზემოთხსენებულ სტატიაში, „მეფე ერეკლე მეორეს ბეჭდები“⁸. მხოლოდ ანა ბაქრაძემ წაიკითხა სწორად ბეჭდის ცენტრალური ასომთავრული ქარაგმა და სწორადვე დაწერა სახელი „ირაკლი“⁹. ყველაფერი ამის გამო, დგება აუცილებლობა წაკითხული ინფორმაციის გადამოწმებისა და დროის ხარჯვისა.

იმედი მაქვს, რომ კიდევ გამოჩნდება მეფე ერეკლე მეორეს სპარსულენოვანი ან რომელიმე უცხო ენოვანი ბეჭედი, რადგან მეცნიერებს კიდევ ბევრი აქვთ სამუშაო სფრაგისტიკის მიმართულებით.

**მადლობას ვუხდის ბატონ გიორგი კადანდიას
კოლეგიალური მხახდაჭეხისათვის**

ბიბლიოგრაფია:

1. ბარნაველი ს. საქართველოს საბეჭდავები და სხვაგლიპტიკური მასალები. თბილისი 1965.
2. ბაქრაძე ა. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. თბილისი 1978.
3. ბაქრაძე ა. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. თბილისი 1988.
4. ბროსე მარი. Monographie Georgienne de Moscou. Bulletin scientifique publie par l'Academie imperial des Sciences de S. Pt. t. IV, 1838, გვ.294 – 302.
5. თარხნიშვილი ნ. მასალები ქართული სფრაგისტიკისათვის. საარქივო სამმართველოს სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი N13-14. 1967.
6. Robino de Borgomale H.L. La sigillographie iranienne modern. Journalasiatiquet. CCXXXIX, année 1951.
7. Каменцев Е.И., Устинов Н.В. «Русская сфрагистика». Москва 1963.
8. Лихачев Н.П. Материалы для истории византийской и русской сфрагистики. Труды Музея палеографии, вып. I. Ленинград 1928.

6 Е.А. Пахомов, Монеты Грузии. Тбилиси 1970. გვ. 261.

7 დ. კაპანაძე, „ქართული ნუმიზმატიკა“. თბილისი 1969. გვ. 151– 152.

8 ნ. თარხნიშვილი (საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული საარქივო სამმართველო. სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი N13 – 14). გვ. 12.

9 ა. ბაქრაძე, „მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის“, წიგნი I. თბილისი 1978. გვ. 39. კატ. N55.

2019

30 დეკემბერი

#2

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

არქეოლოგია

ევროპის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

ბერძნულ-რომაული ფულის იბერიული იმიტაციების შესახებ

მედეა შეხოზია

ნუმისმატი, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ნუმისმატიკური კოლექციების
მთავარი კურატორი

აბსტრაქტი

წინამდებარე სტატია ეძღვნება ანტიკური საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ბერძნულ-რომაული მონეტების ადგილობრივი იმიტაციების შესწავლას, რომლებიც საქართველოს ეროვნულ მუზეუმშია დაცული.

კონკრეტულად განვიხილავთ სამი ტიპის იმიტაციას: ადელსანდხე მაკედონელის (ძვ. წ. 336-323 წწ.) სტატეხებს, დისიმაქეს (ძვ. წ. 306-282 წწ.) სტატეხებს და ოქტავიანე ავგუსტუსის (ძვ. წ. 27-ახ. წ. 14 წწ.) დენაჩებს გაი და ღუციუს ცეზარების გამოსახულებით. განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა იმიტაციებზე წახმოდგენილ ფიგურებს (ჩიტი), რომლებიც სხვა ქვეყნებში გამოვლენილ, ორიგინალ მონეტებზე ახ გვხვდება. ეს უნიკალური დეტალი მხედველობაში ე. პახომოვმა და ა. ზოგჩაფმა მიიღო, ხოლო დ. კაპანაძემ მას სპეციალური კვლევა მიუძღვნა. მკვლევარი ფიგურების გამოსახულებას ძაღაუფლების სიმბოლოდ და ადგილობრივი წახმოშობის მახასიათებელ ნიშნად მიიჩნევდა.

აღნიშნულ საკითხთან მიმართებით, არქეოლოგიური მონაპოვებიდან აღსანიშნავია ოქტავიანე ავგუსტუსის დენაჩის იმიტაციები, კეხძოდ, იმპერატორის დიადემაზე იდენტიფიცირებული სამი ჩიტის გამოსახულება. ასევე, 2004 და 2013 წლებში დედოფლის გოჩის სასახლის კომპლექსზე გამოვლენილი ავგუსტუსის დენაჩის იმიტაცია (ახ. წ. I ს.) და საკუთხევედზე აღმოჩენილი 15 მონეტაიანი შენაწილი (13 ავგუსტუსის დენაჩი და 2 ადელსანდხე მაკედონელის, ედექტიმისაგან დამზადებული სტატეხის იმიტაცია), რომელიც მინის ქუჩაში უნდა ყოფილიყო მოთავსებული. დედოფლის გოჩაზე გამოვლენილი ავგუსტუსის დენაჩის იმიტაციები სავაჩაულოდ იწახმოებოდა ახ. წ. I საუკუნის მეოხე ნახევრიდან და მიმოქცევაში იყო ორიგინალ დენაჩებთან ერთად. განძის სახით ავგუსტუსის დენაჩების აღმოჩენის ფაქტი დადასტურდა მცხეთაში, ბაგინეთზე (22 ც.) და ღლევიანდელი აზეხბაიჭანის ტერიტორიაზე (12 ც.).

ჩატახებული კვლევების მიხედვით, იმიტაციებზე ფხინველის გამოსახულება მემკვიდრეობითი ტიპისაა უნდა გადასულიყო ადრესანდზე მაკედონელის სტატეგიების ადრეული იმიტაციებიდან (ვანის ნაქადაქაი) დისიმილაციის სტატეგიებისა და შემდგომ, ავგუსტუსის დინასტიის იმიტაციებზე.

არქეოლოგიური აღმოჩენები საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ძვ.წ. II საუკუნიდან მოყოლებული ანტიკური პერიოდის მანძილზე, საქართველოში მიმდინარეობდა ბეჩინურ-ხომარული მონეტების იმიტაციების სისტემური დამზადება. ადრეფორადუხ ეპოქაში აღნიშნული პირობები გააძლიერებს ჰომოფილურ ქართულ-სასაბურთო ფულის დამზადებაში, ხაც საბოლოოდ გვიჩვენებს ბაგრატიონების მიერ საქართველოს გაერთიანებითა და ქართული ფულის ემიტაციის განხორციელებით.

საკვანძო სიტყვები: ქართული ნუმისმატიკა, იმიტაციები, ალექსანდრე მაკედონელის სტატერი, ლისიმაქე, ავგუსტუსის დენარი.

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ მონეტებს შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ადგილობრივ დამზადებული მონეტები, უცხო ქვეყნების იმ მონეტების მიბაძვით, რომლებიც ადგილობრივ სამონეტო მიმოქცევაში აქტიურად იყო ჩართული. მსგავსი მოვლენა არ არის გამონაკლისი - ასეთი რამ ფიქსირდება მრავალ ადგილას, ანტიკური სამყაროს პერიფერიაზე. საქართველოსთვის, რომლის ისტორიაც არასაკმარისად არის გაშუქებული წერილობითი წყაროებით, ადგილობრივი სამონეტო ემისიების კვლევა აქტუალურია.

ანტიკური საქართველოს სამონეტო მიმოქცევაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ალექსანდრე მაკედონელისა (ძვ.წ. 336-323 წწ.) და მისი მხედართმთავრის, თრაკია-მაკედონიის მმართველის ლისიმაქეს (ძვ.წ. 306-282 წწ.) სახელით მოჭრილი სტატერების, ასევე, რომის პირველი იმპერატორის, ოქტავიანე ავგუსტუსის (ძვ.წ. 27-ახ.წ. 14 წწ.) დენარების (ზურგზე გაი და ლუციუს ცეზარების გამოსახულებებით) (Зорграф А.Н., Дундуа Г. 1987: 55-102; კაპანაძე დ. 1969: 33-38, 42-44; შეროზია მ. 2009: 61-71; შეროზია მ. 2013:13) და რომაული საიმპერატორო აურეუსების იმიტაციები (შეროზია მ. 2015: 38-61). რუსი და ევროპელი მეცნიერების უმეტესობა დღემდე სკეპტიკურად უყურებს იმიტაციების ადგილობრივ წარმომავლობას (Пахомов Е.А. 1970: 13; Брайчевский М. 1959: 84-91; Крopotкин В. 1961: 16; Giard J-B. 2001: 228-229).

ოქროს იმიტაციების შესწავლისას, ე. პოხომოვმა (Пахомов Е.А. 1926: 38) და ა. ზოგრაფმა (Зорграф А.Н. 1951: 101) პირველებმა დააფიქსირეს, რომ მინაბაძების ნაწილზე, კერძოდ, ავერსზე, იმპერატორის დიადემას ფრინველის გამოსახულებები ამშვენებს. დედანზე ეს დეტალი არ არის. ამგვარი რამ არ ფიქსირდება ამ საფასების სხვა ქვეყნებში გამოვლენილ ანალოგიურ იმიტაციებზე. დ. კაპანაძემ ფრინველთა გამოსახულებას ალექსანდრე მაკედონელი და ლისიმაქეს სტატერების იმიტაციებზე, როგორც ძალაუფლების მიმანიშნებელ სიმბოლოს, სპეციალური კვლევა მიუძღვნა, სადაც აღნიშნავს, რომ ამ მნიშვნელოვანი და სახასიათო დეტალის გამო, სრული დამაჯერებლობითაა შესაძლებელი, რომ ეს იმიტაციები ადგილობრივ პროდუქციად მივიჩნიოთ.

იმიტაციებზე ხანგრძლივმა დაკვირვებამ მიგვიყვანა საინტერესო აღმოჩენამდე,

კერძოდ, ჩვენი აზრით, ანტიკური საქართველოს ტერიტორიაზე, გვიან რომაულ ხანაში, ფართოდ გავრცელებულ ოქტავიანე ავგუსტუსის (ძვ.წ. 27 - ახ.წ. 14 წწ.) დენარების (სურ.1), რომლებზეც იმპერატორის შვილიშვილები გაი და ლუციუს ცეზარები არიან გამოსახული, იმიტაციების ერთ ნაწილს, იმპერატორის დიადემას სამი ჩიტის გამოსახულება ამშვენებს (ტაბ. სურ. 2,3,4¹). თვალნათლად ჩანს, რომ ამ გრაფიკული ნამუშევრები შესრულებულია მხატვრების ლ. ფავლენიშვილის და ც. თურქიაშვილის მიერ. იმიტაციების ყველაზე ადრეულ ჯგუფზე, რომელიც თარიღდება ახ.წ. პირველი საუკუნის მიწურულთ, გამოსახულია სამი ჩიტი (სურ. 2, 3, 4). ფრინველია, ასევე, გამოსახული სვანეთის ისტორიულ მუზეუმში დაცულ, ძალზედ დაბალი სინჯის ვეცხლისაგან დამზადებულ ეგზემპლარზე (სურ. 5), რომელიც გვიანდელ ნიმუშად უნდა მივიჩნიოთ [შეროზია მ. 2013: 233]. ცხადია, რომ ფრინველის გამოსახულება რომაული დენარის იმიტაციას, მემკვიდრეობის სახით გადაეცა ადგილობრივი ოქროს იმიტაციებიდან, როგორც დამკვიდრებული ტრადიცია.

თავდაპირველად, ფრინველის გამოსახულება, სავარაუდოდ, გაჩნდა ალექსანდრე მაკედონელის ყველაზე ადრეულ, პირველი თაობის იმიტაციაზე, რომელიც ვანის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე არის გამოვლენილი. ასეთი დღეისათვის სულ სამია, აქედან ორი აღმოჩენილია ვანში, ახვლედიანების გორაზე, ერთი უპასპორტოა (გ.ფ. N5252, 5088, ქ.დ.ფ. N3759. სურ. 7,8).

ფრინველი გამოსახულია ლისიმაქეს იმიტაციების უმეტესობაზე. მათი რაოდენობა ერთიდან ხუთამდეა (სურ. 8,9,10,11). ჩიტების გამოსახულება ჩანს ამ იმიტაციების ყველაზე გვიანდელ და ამავე დროს, ყველაზე დაკნინებულ ვარიანტზე, რომელიც გამოვლენილია აღმოსავლეთ საქართველოში, კასპის რაიონის სოფელ ალაიანში, რიყიანების ველის სამაროვანზე 1977 წელს N4(9) სამარხში (მირიანაშვილი ნ. 1983: 27; Дундуа Г.Ф. 1987: 155) (სურ. 11).

იმიტაციებზე ფრინველის გამოსახულების ჩართვა ადგილობრივი ტომების რწმენა-წარმოდგენებთანაა დაკავშირებული. ზოგადად, ფრინველის (ჩიტის) გამოსახულებით ადამიანის (მმართველის, მეფის, იმპერატორის) თავის ან გვირგვინის შემკობა, როგორც ციური, ზეციური სიძლიერის მიმანიშნებელი სიმბოლოთი, არაა სიახლე. ფრინველის გამოსახულებას არა აქვს მხოლოდ მხატვრულ-ესთეტიკური ხასიათი. პირველ ყოვლისა, როგორც აღინიშნა, ესაა ანარეკლი მრავალფეროვანი რწმენა-წარმოდგენებისა და აქვს საკულტო-სარიტუალო დანიშნულება (Бардавелидзе В. 1957; წერეთელი მ. 2010: 44-47).

ფრინველის მინიატურული გამოსახულებები დამახასიათებელია კოლხური ოქრომჭედლობისათვის: ოქროს ყელსაბამები შედგენილი ფრინველის გამოსახულებიანი საკიდებისაგან, ოქროს სასაფეთქლები, რომელთაც ჩიტების გამოსახულებები ამშვენებს და ა. შ. (ჭყონია ა. 1981: 54-59; ჭყონია ა. 1977: 81-100).

ზოგადად, სამკაულის ფრინველის გამოსახულებით შემკობა სათავეს უფრო ადრე იღებს. ცნობილია გვიან ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანის ფრინველის გამოსახულებიანი ბრინჯაოს საკიდები, რომლებიც ძვ. წ. XIV-XIII სს-ით დათარიღებულ სამარხებშია აღმოჩენილი (რამიშვილი ქ. 2005: 48,49; სულავა ნ. 1996: 56). ასევე, მრავლადაა აღმოჩენილი ფრინველის გამოსახულებით შემკობილი ბრინჯაოს სამშვენისები მესხეთში, ბორჯომის რაიონში (Гамбашидзе О., Гамбашидзе И. 1995: 57-73. таб. 62. N4).

1 გრაფიკული ნამუშევრები შესრულებულია მხატვრების ლ. ფავლენიშვილის და ც. თურქიაშვილის მიერ.

ანტიკური პერიოდის ნუმიზმატიკურ არტეფაქტებზე ფრინველის გამოსახულების გამოყენება, დიადემის ან გვირგვინის შემკობის ფაქტი ჩვენთვის ცნობილი არ არის. ერთადერთი, პასპორტიზირებული, კარგად დათარიღებული ოქტავიანე ავგუსტუსის ადგილობრივი იმიტაცია, რომელზეც ფრინველის გამოსახულება ნათლად ჩანს, გამოვლენილია დედოფლის გორის ნასახლარზე.

ახ.წ. I საუკუნის მიწურულს, ხანძარმა, რომელიც შესაძლებელია, მიწისძვრამ გამოიწვია, გაანადგურა დედოფლის გორაზე არსებული სასახლე, რომელიც ძვ.წ. I - ახ.წ. I საუკუნეებში ფუნქციონირებდა (Gagoshidze I. 2004: 41). სასახლის ტერიტორიაზე გამოვლენილი ყველა მონეტა დაზიანებულია ცეცხლში ყოფნის გამო.

2004 წელს ექსპედიციამ დედოფლის გორაზე, მე-15 ოთახის შემოკრებილ ნანგრევებში, იპოვა უკიდურესად დაზიანებული ვერცხლის მონეტა. განმენდა-რესტავრაციის შემდგომ ნათელი გახდა, რომ საფასე წარმოადგენდა რომის პირველი იმპერატორის, ოქტავიანე ავგუსტუსის დენარის (მოჭრილს ძვ.წ. 2 - ახ.წ. 4 წწ-ში.) ადგილობრივ მინაბადს (შეროზია მ. 2013: 233). სწორედ ამ მონეტაზე, მიუხედავად იმისა, რომ ძალზედ დაზიანებულია, ნათლად ჩანს ჩიტების გამოსახულება (სურ. 5). ეს ეგზემპლარი სხვა-მხრივაც არის მნიშვნელოვანი, რაც შემდგომ ჩატარებულ არქეოლოგიურ სამუშაოთა შედეგად გამოვლენილმა აღმოჩენებმა გვიჩვენა.

2013 წელს მე-20 სათავსოს ტერიტორიაზე საკურთხეველის პრეპერაციის დროს, მის თავზე, სხვადასხვა ნივთებთან და მცირე ზომის ბერძნულ-რომაული პანთეონის ღვთაებათა ქანდაკებებთან ერთად, გამოვლინდა, სავარაუდოდ, მინის ჭურჭელში მოთავსებული, ცეცხლში ყოფნის გამო ერთმანეთზე შედუღებული მონეტების გროვა. გროვაში იყო 13 ვერცხლის და ორი ელექტრუმის მონეტა. ესენია: 2 ცალი ალექსანდრე მაკედონელის სტატერის ელექტრუმისაგან დამზადებული ადგილობრივი მინაბადი და 13 ცალი ოქტავიანე ავგუსტუსის დენარი (სურ. 13).

ძალზედ ინფორმაციულია ოქტავიანე ავგუსტუსის დენარისა და მისი მინაბადის ერთდროული აღმოჩენა. ეს ფაქტი გვაძლევს შემდეგი სახის დასკვნის გაკეთების საშუალებას:

როგორც ზემოთ აღინიშნა, I საუკუნის ბოლოს სასახლე ხანძარმა იმსხვერპლა. ეს გვაძლევს იმის თქმის საშუალებას, რომ ავგუსტუსის ამ ტიპის დენარის მიმოქცევაში ინტენსიურად ჩართვისთანავე, I საუკუნის II ნახევრიდან, ჩნდება მისი ადგილობრივი მინაბადები. ოქტავიანე ავგუსტუსის დენარები და მისი მინაბადები, კერძოდ ისინი, რომლებიც ფრინველის გამოსახულებებს ატარებენ, ბრუნავს ერთდროულად.

კიდევ ერთი გარემოება, რის გამოც ეს აღმოჩენები საინტერესოა, არის ის, რომ აქ ხსენებული რომაული დენარები გამოვლინდა განძის სახით. ასეთი შემთხვევები ძალზედ მცირეა. მიუხედავად იმისა, რომ დენარის ეს ტიპი ფართოდ გავრცელებული საფასე იყო მთელ იმდროინდელ ცივილიზებულ სამყაროში, მათ შორის, იბერიის სამეფოში. ესაა ქართლის სამეფოს ტერიტორიაზე მოპოვებული რომაული პერიოდის საფასეების ნახევარზე მეტი, უმეტესად, სამარხეული მასალა. აქამდე განძად აღმოჩენის ერთადერთი შემთხვევაა დადასტურებული. 1944 წელს, არქეოლოგიური გათხრების დროს, მცხეთაში, ბაგინეთზე (შიდა ციხე), თავდაცვითი კედლის ძირში, გამოვლინდა ავგუსტუსის 22 ცალი დენარი (მცხეთა I. 1955: 179).

სამხრეთ კავკასიის რეგიონში, ავგუსტუსის დენარების განძად აღმოჩენის კიდევ ერთი შემთხვევა გვაქვს დღევანდელი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე. ქალაქ ჟდანო-

ვთან (ტაზაკენდის რაიონი) 12 ერთეულისაგან შემდგარი განძი გამოვლინდა (Халилов Дж. 1985: 154).

დედოფლის გორაზე გამოვლინდა ამ საფასეების სარიტუალო შენაწირის სახით გამოყენების პირველი შემთხვევა. მონეტები, სავარაუდოდ, მოთავსებული იყო ქისაში და შემდეგ ჩადებული მინის ჭურჭელში (სურ. 13).

სხვადასხვა წლებში, ამ ძეგლზე, ასევე აღმოჩენილია რეპუბლიკური დენარი, მოჭრილი ძვ.წ. 67 წელს [Дундуга Г. 1987: 146] და თრაქიის მმართველის ლისიმაქეს (ძვ.წ. 306-282 წწ.) სტატერი [Sherozia M. 2008: 242].

დედოფლის გორა მიჩნეულია სამეფო ოჯახის ან მასთან ახლოს მდგომი სოციალური ფენის ნამოსახლარად. აქ გამოვლენილი მონეტების ერთობლიობა სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გამოძახილია. სამონეტო მიმოქცევაში იმიტაციების ჩართულობა მიანიშნებს ისეთ მნიშვნელოვან საკითხზე, როგორიცაა სამეფო ხელისუფლების ჩართულობა ემიტეტის განხორციელებაში. თვალსაჩინოა, რომ მაღალი სოციალური წრეები მათ მოიხმარს, ამის ნათელი მაგალითია აღნიშნული ძეგლი, ასევე, მცხეთაში 1951 წელს გამოვლენილი აკლდამა, რომელიც დაწინაურებული წრის ქალბატონს ეკუთვნოდა. აქ აღმოჩენილია 63 მონეტა, მათგან 9 ოქროსია, 54 ვერცხლის. ნიშანდობლივია, რომ 9 ოქროს საფასიდან ოთხი რომაული საიმპერატორო აურეუსია, ხუთი კი ალექსანდრე მაკედონელის სტატერის ადგილობრივი იმიტაცია (კაპანაძე დ. 1955: 82; მათიაშვილი ნ. 2016: 18).

ჩვენი აზრით, ავგუსტუსის დენარების იმიტაციების ადრეული ფრინველის გამოსახულებიანი ვარიანტების დამზადებაში ხელისუფლება მონაწილეობდა.

დასკვნის სახით შესაძლებელია ითქვას, რომ, ძვ.წ. II საუკუნიდან მოყოლებული, საქართველოს ტერიტორიაზე ხდება ბერძნულ-რომაული ფულის იმიტაციების დამზადება. ამას საკმაოდ ფართო და ხანგრძლივი ხასიათი აქვს. ეს ხდება მთელი ანტიკური პერიოდის განმავლობაში. შემდგომ ეს პროცესი გაგრძელებას ჰპოვებს ადრეფეოდალურ ეპოქაში, ქართველი ერისმთავრების მიერ ქართულ სასანური ფულის დამზადებაში. უფრო მოგვიანებით, ეს პროცესი გვირგვინდება ტაო-კლარჯეთის მმართველი ბაგრატიონების მიერ საქართველოს გაერთიანებითა და ქართული ფულის ემიტეტის განხორციელებით.

ბიბლიოგრაფია:

1. კაპანაძე დ. მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1937 – 1951 წწ. ნუმისმატიკური მონაპოვარი. მასალები საქართველოს და კავკასიის არქეოლოგიისათვის. ტ. 1.. თბილისი 1955, გვ. 79-88
2. მათიაშვილი ნ. მცხეთის აკლდამა. თბილისი 2016.
3. მირიანაშვილი ნ. შიდა ქართლის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან (ალაიანის არქეოლოგიური ძეგლები). თბილისი 1983.
4. რამიშვილი ქ. მდ. არაგვის ხეობაში აღმოჩენილი ფრინველების ბრინჯაოს მინიატურული გამოსახულება. იბერია-კოლხეთი, N2. საქართველოს ანტიკური პერიოდის არქეოლოგიურ გამოკვლევათა კრებული (რედ. გ. გამყრელიძე). თბილისი 2005, გვ. 48-56.

5. სულავა ნ. მთიანი კოლხეთი ანტიკურ ხანაში. თბილისი 1996.
6. ჭყონია ა. ოქროს სამკაულები ვანის ნაქალაქარიდან. ვანი VI, არქეოლოგიური გათხრები (რედ. ოთ. ლორთქიფანიძე). თბილისი 1981, გვ. 54-59.
7. ჭყონია ა. ადრეანტიკური ხანის ოქროს საყურეები ვანის ნაქალაქარიდან. ვანი III, არქეოლოგიური გათხრები (რედ. ოთ. ლორთქიფანიძე). თბილისი 1977, გვ. 81-100.
8. სიდაშელი მ. ბრინჯაოს მხატვრული დამუშავების ისტორიისათვის ანტიკურ საქართველოში. თბილისი 1972.
9. შეროზია მ. ფრინველთა გამოსახულება ანტიკური ხანის ქართულ მონეტებზე. სემმ, IV (რედ. ზ. თვალჭრელიძე). თბილისი 2013, გვ. 232-248.
10. შეროზია მ. 2015: რომაული აურეუსები და მათი მინაბადები იბერიის ფულად მიმოქცევაში (რედ. ზ. თვალჭრელიძე). სემმ, VI. თბილისი 2015, გვ. 38-61.
11. წერეთელი მ. კოლხური თავსამკაულის ახალი დეტალები (საირხის არქეოლოგიური მასალის მიხედვით). არქეოლოგიური ჟურნალი, ტ. V (რედ. გ. მახარაძე). თბილისი 2010, გვ. 44-47.
12. Бардавелидзе В. Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство Грузинских племён. Тбилиси 1957.
13. Брайчевский М. Римская монета на территории Украины. Киев 1959.
14. Гамбашидзе О., Гамбашидзе И. Работы Месхет-Джавахетской экспедиции. Полевые археологические исследования в 1987 году (Краткие сообщения). Тбилиси 1995.
15. Дундуа Г.Ф. Нумизматика античной Грузии. Тбилиси 1987.
16. Зограф А.Н. Античные золотые монеты Кавказа, Известия ГАИМК, вып. 110. 1935, стр. 189-190.
17. Зограф А.Н. Распространение находок античных монет на Кавказе. ТОНГЭ. Ленинград 1945.
18. Зограф А.Н. Античные монеты. МИА, N16. Москва-Ленинград 1951.
19. Зограф А.Н. Денежное обращение и монетное дело северного причерноморья. Античные города северного причерноморья, очерки истории и культуры, I. издательство академии наук СССР (Ред. В.Ф. Гайдукевич, М.И. Максимова). Москва-Ленинград 1955.
20. Капанадзе Д. Изображение знаков власти на древнегрузинских монетах. КСИИМК, Академия Наук СССР. Вып. 66 (Ред. А.Д. Удальцов) Москва 1956, стр. 83-88.
21. Кропоткин В. Клады Римских монет на территории СССР. Москва 1961.
22. Пахомов Е.А. Монетные клады Азербайджана и Закавказья. вып. I. Баку 1926.
23. Пахомов Е.А. Монетны Грузии. Тбилиси 1970.
24. Gagoshidze I. The Royal palace of the first century B.C. Journal of Georgian Archaeology, VI. 2004, pp. 41-44.
25. Giard J.B. Monnaies de L'Empire Romain, I. Auguste Catalogue Bibliotheque nationale de France. Paris 2001.
26. Sherozia M. Monetary Circulation in Iberia in the Ist. c. BC. - Ist. c. A.D. IBERIA AND ROME. The excavations of the palace at Dedoplis Gora and the Roman influence in the Caucasian kingdom of Iberia (A. Furtvangler, I. Gagoshidze, H. Lohr, N. Ludvig). Langenweibach 2008, pp. 235-242.

ილუსტრაციების აღწერილობა:

სურ. 1. ოქტავიანე ავგუსტუსის (ძვ.წ. 27- ახ.წ.14 წწ.) დენარი.

სურ. 2. ოქტავიანე ავგუსტუსის დენარის იმიტაცია.

სურ. 3. ოქტავიანე ავგუსტუსის დენარის იმიტაცია.

სურ. 4. ოქტავიანე ავგუსტუსის დენარის იმიტაციის გრაფიკული ჩანახატი.

სურ. 5. ოქტავიანე ავგუსტუსის დენარის იმიტაცია, აღმოჩენილი დედოფლის გორაზე.

სურ. 6. ოქტავიანე ავგუსტუსის დენარის იმიტაცია, დაცულია სვანეთის ისტორიის მუზეუმში.

სურ. 7. ალექსანდრე მაკედონელის სტატერის იმიტაცია ვანიდან, ახვლედიანების გორა.

სურ. 8. ალექსანდრე მაკედონელის სტატერის იმიტაცია ვანიდან, გრაფიკული ჩანახატი.

სურ. 9. ლისიმაქეს სტატერის იმიტაცია.

სურ. 10. ლისიმაქეს სტატერის იმიტაცია.

სურ. 11. ლისიმაქეს სტატერის იმიტაცია.

სურ. 12. ლისიმაქეს სტატერის იმიტაცია.

სურ. 13. დედოფლის გორაზე გამოვლენილი მონეტების განძი, ჭურჭლის ფრაგმენტებთან ერთად.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

2019

30 დეკემბერი

#2

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

არქეოლოგია

ევროპის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

უძველესი ოლიმპიური თამაშების სამახსოვრო მომენტები

გუჰამ ფიდიპაშვილი
იურისტი

აბსტრაქტი

სტატია ეხება, ნუმისმატიკური მასალების ანალიზის საფუძველზე, უძველესი ოლიმპიური თამაშების კვლევას. წახმოდგენილია ერისში, ძვ.წ. 776 წლიდან – ჩვ.წ. 394 წლამდე ჩატარებული ოლიმპიური თამაშების ისტორია და მათი მნიშვნელობა ანტიკური სამყაროს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ყუხადლება გამახვილებულია ოლიმპიური მონეტების მოჭრის უძველეს გზადიციებზე, რომელსაც ძვ.წ. 471 წლიდან ჩაეყარა საფუძველი.

ნაშრომში დეტალურადაა აღწერილი ერისის 78-დან – 143-ე ოლიმპიადამდე (ძვ.წ. 468-208 წწ.) მოჭრილი სხვადასხვა ნომინალის ოლიმპიური მონეტები – სტატეხები, ჰემიდრაჰმები, ტეტრადრაჰმები და ჰემიობოლები. გაჩა ამისა, დეტალურადაა აღწერილი მონეტების იკონოგრაფიული თავისებულებები, როგორიცაა მაგალითად: ავერსსა და რევერსზე გამოსახული ახივის, ზევსის, ჰერას, ნიკეს, ზეთისხილის გვიჩგვინისა და სხვა სიმბოლოები.

კვლევაში, უძველესი ოლიმპიური თამაშების პაჩადეუჩად, განხილულია თანამედროვე ოლიმპიური თამაშების აღდგენის ისტორია, რომელიც უკავშირდება საფხანგეთის სპორტული და საზოგადო მოღვაწის პიეხ დე ფიედი ბაჰონ დე კუბეჩენის სახელს. სწოხედ მისი მცდელობით, 1894 წელს სოხობონის კონგრესზე მიიღეს ისტორიული გადაწყვეტილება აღდგენილიყო ოლიმპიური თამაშები. შემუშავებული იქნა ოლიმპიური ქაჩიაც. 1952 წლიდან კი საფუძველი ეყება ოლიმპიადასთან დაკავშირებული, სხვადასხვა თემატიკის საიუბილეო მონეტების გამოშვებას მასპინძელი ქვეყნების მიეხ.

ჩატარებული კვლევებით, კიდეე ეჩთხედ ესმება ხაზი იმ გაჩემოებას, რომ საიუბილეო მონეტების გამოშვების ისტორია უაღრესად დიდი თემაა და მნიშვნელოვანი კულტურული მემკვიდრეობის ნაწილს წაჩმოადგენს.

საკვანძო სიტყვები: ოლიმპიური თამაშები, ელისი, ოლიმპიური მონეტები, ნუმისმატიკა, სტატერი.

ოლიმპიადის სახელწოდება წარმოიშვა იმ ადგილიდან, სადაც თამაშები ტარდებოდა. ეს იყო ქალაქი ოლიმპია, რომელიც მდებარეობდა უძველესი საბერძნეთის დასავლეთით, ელისის მხარეში. ეს ადგილი გამოირჩეოდა, როგორც მდიდარი და ნაყოფიერი მხარე. აქ იყო ტაძრები, სპორტული მოედნები და შენობები სპორტსმენებისათვის. ყოველ ოთხ წელიწადში ოლიმპიაში ეწყობოდა სპორტული თამაშები და ელისის მოსახლეობა პასუხისმგებელი იყო ამ თამაშების ორგანიზებაზე. ოლიმპის სტადიონზე დაახლოებით 45 ათასი მაყურებელი იკრიბებოდა, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ მოსახლეობის ინტერესი თამაშების მიმართ დიდი იყო.

ოლიმპიური თამაშები უძველესი და ყველაზე პოპულარული დღესასწაული და შეჯიბრი იყო ძველ საბერძნეთში. იგი იმართებოდა ზევსის პატივსაცემად. ჩვენთვის ცნობილი ანტიკური სამყაროსთვის პირველი ოლიმპიური თამაშები მოეწყო ძველი წელთაღრიცხვის 776 წელს ქალაქ ოლიმპში. ყოველ მომდევნო ოლიმპიურ თამაშებს შორის ინტერვალი შეადგენდა 1417 დღეს (დაახლოებით 4 წელიწადი). ოლიმპიური თამაშები თვალსაჩინო როლს ასრულებდა ძველი სამყაროს საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ელისის ოლიმპიური თამაშები რეგულარულად ტარდებოდა 1170 წლის მანძილზე და ასეთი ოლიმპიური თამაშები სულ 293 არის ცნობილი, რომელსაც ატარებდნენ ჩვენი წელთაღრიცხვის 394 წლამდე, ვიდრე რომის იმპერატორმა თეოდოსი I ეს თამაშები არ გააუქმა, ვინაიდან ის თვლიდა, რომ ოლიმპიური თამაშები დაკავშირებული იყო გადაჭარბებულ კერპთაყვანისმცემლობასთან. ოლიმპიადაზე მონაწილეობის მისაღებად თავს იყრიდნენ ელისის მხარის ათლეტები. თამაშების ჩატარების მომენტში წდებოდა ყველა ომი, რადგან შეჯიბრება გრანდიოზულ და დიდებულ დღესასწაულად ითვლებოდა.

უძველესი ოლიმპიური თამაშები წარმოადგენდა უფრო მნიშვნელოვან მოვლენას, ვიდრე უბრალო სპორტული შეჯიბრებები. ის იყო შემოსავლიანი საქმე და უზრუნველყოფდა პოლიტიკურ და კულტურულ ფორუმს, რადგან თამაშების დროს ბევრი ღონისძიება იმართებოდა. საჭირო იყო სპორტსმენების, მათი მწვრთნელების და მაყურებლების განთავსება და მომარაგება საკვებითა და სუვენირებით. თამაშები აერთიანებდა ათასობით მოქალაქეს საბერძნეთის ქვეყნის ყველა კუთხიდან, ისინი ესწრებოდნენ ბაზრობებს, წარმოდგენებს და კონცერტებს.

ოლიმპიადის ცენტრალური შემადგენელი ელემენტები იყო სპორტული შეჯიბრებები და რელიგიური ხასიათის რიტუალები. ოლიმპიადის დაწყების პირველ დღეს მონაწილე ათლეტები ფიცს დებდნენ და მოჰქონდათ ღმერთისათვის შესაწირი. ასევე, მსაჯებიც ფიცს დებდნენ, რომ სამართლიანად იმსაჯებდნენ და შემდეგ მომდევნო სამი დღე იმართებოდა შეჯიბრებები.

ოლიმპიური თამაშების უძველესი ტრადიცია ასევე მოიცავს ოლიმპიური მონეტის მოჭრის უძველეს გამოცდილებას. ბერძნები თვლიდნენ, რომ ოლიმპიური ფულის გამოშვებით საზოგადოებას ოლიმპიურ თამაშებთან დაახლოვებდნენ. ვინც ვერ შეძლებდა თამაშებზე დასწრებას, შეეძლო ჰქონოდა სამახსოვრო სუვენირები და ოლიმპიური მონეტები. ოლიმპიური მონეტა, როგორც ჩვეულებრივი ფული, პრაქტიკულად

არ გამოიყენებოდა, მაგრამ გამონაკლისი მაინც იყო, უკვე თანამედროვე ოლიმპიური თამაშების დროს.

პირველი ოლიმპიური ფული, სხვადასხვა ვერსიების მიხედვით, გამოჩნდა ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 471 წლიდან. ოლიმპიური მონეტები იყო ან ვერცხლის, ან ოქროს სტატერები (ფულის ერთეულის აღნიშვნა), რომლის ერთ მხარეს, თავდაპირველად გამოსახული იყო ზევსი, ზეციური არსება, რომელიც ზეცასა და მთებს ხელმძღვანელობდა, ან მისი მეუღლე ჰერა, მოგვიანებით კი ფულზე დაიწყეს ათლეტების დაბეჭვდა, რომლებიც მონაწილეობდნენ ამა თუ იმ შეჯიბრებებში, ასევე ხდებოდა სპორტული სახეობების და თეატრალური სცენების ასახვა. მეორე მხარეს, სპეციალურ ოლიმპიურ ფულზე, როგორც წესი, გამოსახული იყო ძვლებერძნული გამარჯვების ქალღმერთი ნიკე ან არწივი, როგორც ძალის სიმბოლო, რადგან მისი ზომა, ძლიერი ბრწყალები და შორსმჭვრეტელი თვალები ითვლებოდა ჰაერის მეფედ და, რა თქმა უნდა, ზეთისხილის ფოთლების გვირგვინი, რომელსაც ტრადიციულად გამარჯვებულს თავზე ადგამდნენ.

ოლიმპიურ თამაშებში ყველაზე მეტად პოპულარული მხედარი ცხენით და ცხენ-შებმული ბორბლებიანი ეტლებით (კვადრიგა) მბრბოლელი იყო. შეჯიბრებაში მხოლოდ მდიდრებს შეეძლოთ მონაწილეობის მიღება, ვინაიდან მათ ჰქონდათ ცხენების შენახვის და მათი გადაადგილების შესაძლებლობა.

ოლიმპიური თამაშების ზუსტი თარიღი უცნობია, მაგრამ წერილობითი ჩანაწერები იწყება 776 წლიდან.

ჩვენამდე მოღწეულია ანტიკური, ელისის ოლიმპიური თამაშების დროს გამოშვებული რამოდენიმე სახეობის ოლიმპიური მონეტა:

ელისის 78-ე – მე-80 ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 468-460 წლები, სტატერი, წონა – 11.800 გრამი, **ავერსი:** გამოსახულია მარცხენა მხარეს მფრინავი არწივი, რომელსაც ფრთები მიმართული აქვს ზემოთ და ქვემოთ და ნისკარტით გველი ჰყავს დაჭერილი. **რევერსი:** გამოსახულია ფრინველის ბოლო ნაწილი წყვდიადში ზემოთ და ფრთები ქვემოთ. მარჯვენა მხარეს, ვერტიკალურად ქვემოდან ზემოთ, წარწერაა "F-A".

ელისის 78-ე – 82-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 468-452 წლები, სტატერი, წონა – 11.750 გრამი, **ავერსი:** გამოსახულია მარცხენა მხარეს მფრინავი არწივი, რომელიც გლეჯს კურდღელს ბრჭყალებით. **რევერსი:** ფრინველის ფრთები მიმართულია ზემოთ და ბოლო ნაწილი ქვემოთ, მარჯვენა და მარცხენა მხარეს, პარალელურად წარწერა "F-A".

ელისის 87-ე – 90-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 432-420 წლები, ჰემიდრაჰმა. ვერცხლი, წონა – 2.650 გრამი. **ავერსი:** არწივი სწორად დგას იონიურ მთავარ სვეტზე, რომელსაც ფრთები აქვს გაშლილი, თავი კი, მარცხნივ მიბრუნებული და კლანჭები ზემოთ აწეული. **რევერსი:** ფრინველის გაშლილი ფრთები მოხვეულ მდგომარეობაში მიმართულია ზემოთ და ბოლო ნაწილი ქვემოთ, მარჯვენა და მარცხენა მხარეს პარალელურად არის წარწერა F – A. ეს არის უიშვიათესი მონეტა.

ელისის 87-ე – 90-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 432-420 წლები. სტატერი, ვერცხლი, წონა – 11,51 გრამი, დიამეტრი – 23 მმ. **ავერსი:** არწივი გამოსახულია მარჯვნივ ფრენის დროს, რომელსაც დაჭერილი ჰყავს გველი თავისი ნისკარტითა და კლანჭებით. **რევერსი:** ფრინველის ბოლო ნაწილი მიმართულია წყვილიადად ზემოთ და ფრთები ქვემოთ. მარჯვენა და მარცხენა მხარეს, პარალელურად არის წარწერა "F-A".

ელისის 93-ე ოლიმპიადა, ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 408 წელი. სტატერი, ვერცხლი, წონა – 11,51 გრამი. დიამეტრი – 23 მმ, **ავერსი:** გამოსახულია არწივი, რომელიც იხედება მარცხენა მხარეს, არწივის ქვემოთ კი ალვის ხის ან სუროს ფოთოლია. **რევერსი:** ზემოთ გამოსახულია ფრინველის ბოლო ნაწილი წყვდიადში, ქვემოთ ჩამოშვერილი ფრთებით, მარჯვენა და მარცხენა მხარეს პარალელურად არის წარწერა "F-A" და ირგვლივ ზეთისხილის გვირგვინია.

ელისის 98-ე – მე-100 ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 388-380 წლები, ჰემიობოლი, ვერცხლი, წონა – 0.460 გრამი. **ავერსი:** არწივს თავი აქვს მარჯვნივ მიბრუნებული, ქვემოთ არის გაურკვეველი დეტალები, **რევერსი:** ზემოთ გამოსახულია ფრინველის ბოლო ნაწილი, ხოლო ფრთები ქვემოთ არის მიმართული, მარჯვენა და მარცხენა მხარეს პარალელურად წარწერაა "F-A".

ელისის 101-ე – 102-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 376 – 372 წლები, ჰემიდრაჰმა, ვერცხლი, წონა – 2.610 გრამი. **ავერსი:** გამოსახულია ჰერა გვირგვინით. **რევერსი:** არწივი დგას და თავი აქვს მარცხნივ მიბრუნებული, მარჯვენა და მარცხენა მხარეს წარწერაა "F – A".

ელისის 103-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 368 წელი, ჰემიდრაჰმა. ვერცხლი, 2.770 გრამი. **ავერსი:** გამოსახულია ჰერას თავი, სახით მარჯვნივ. **რევერსი:** არწივი დგას ფრთებდაშვებული, რომელსაც თავი მარცხნივ აქვს მიბრუნებული.

ელისის 105-ე – 107-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 360-352 წლები, ჰემიდრაჰმა, ვერცხლი, წონა 2.560 გრამი. **ავერსი:** ჰერას თავი გამოსახულია სახით მარჯვნივ. **რევერსი:** არწივი, რომელიც დგას და თავი მარცხნივ აქვს მიბრუნებული.

ელისის 108-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 356 წელი, ტეტრადრაქმა, 14.500 გრამი. **ავერსი:** გამოსახულია ზევსის თავი სახით მარჯვნივ. **რევერსი:** გამოსახულია მხედარი ცხენზე, რომელიც ნავარდობს, ცხენს ყალყზე აყენებს, მარცხნივ მიემართება და რომელსაც მარჯვენა ხელში უჭირავს გრძელი პალმის ტოტი. ცხენის ქვემოთ ოლიმპიური თასია.

ელისის 109-ე – 110-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 344-340 წლები, ჰემიდრაჰმა. ვერცხლი. 2.980 გრამი. **ავერსი:** გამოსახულია ჰერას თავი სახით მარჯვნივ. **რევერსი:** არწივი დგას სიმაღლეზე, რომელსაც თავი აქვს მარჯვნივ მიბრუნებული, მარცხენა მხარეს წარწერაა "F – A"ყ. ეს არის რარიტეტული მონეტა.

ელისის 111-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 336 წელი. სტატერი, ვერცხლი, წონა 11.580 გრამი. **ავერსი:** გამოსახულია ჰერას თავი, სახით მარჯვნივ, რომელსაც თავზე გვირგვინი ადგას წარწერით "FAΛEION" და ყურზე საყურე აქვს გაკეთებული. **რევერსი:** გამოსახულია კლდის პირას მდგომი ფრთებგაშლილი არწივი, რომელსაც მზე-რა მიმართული აქვს მარცხნივ. მონეტას ირგვლივ შემოვლებული აქვს ზეთისხილის ფოთლების გვირგვინი.

ელისის 112-ე ოლიმპიადა, ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 332 წელი, სტატერი. ვერცხლი, წონა 11.710 გრამი. **ავერსი:** გამოსახულია ზევსი სახით მარჯვნივ. **რევერსი:** არწივი დგას, რომელიც მარჯვნივ მხარეს არის მიბრუნებული და ფრთები აქვს ჩამოშვებული, მის უკან გამოსახულია ელვა, წინ კი "H" და დახვეული გველი, ხოლო მარჯვენა და მარცხენა მხარეს წარწერაა "F-A". ძალიან იშვიათი მონეტაა.

ელისის 113-ე – 115-ე ოლიმპიადა, ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 328-320 წლები. ჰემიდრაჰმა, ვერცხლი, წონა 2.770 გრამი. **ავერსი:** გამოსახულია ჰერას თავი ხვეული თმით და სახით მარჯვნივ. **რევერსი:** გამოსახულია ფრთებგაშლილი არწივი, რომელიც უკანა მხარეს იხედება. უიშვიათესი მონეტაა.

ელისის 114-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 324 წელი, სლეთერი, წონა 11.750 გრამი, **ავერსი:** გამოსახულია ჰერას თავი სახით მარჯვნივ, ქვემოთ, მარჯვენა და მარცხენა მხარეს წარწერაა "F-A". **რევერსი:** არწივი დგას სწორად, ფრთებგაშლილი და თავი აქვს მიბრუნებული მარცხენა მხარეს. მონეტას ირგვლივ შემოვლებული აქვს ზეთისხილის ფოთლების გვირგვინი.

ელისის 112-ე – 142-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 330 – 250 წლები. **პამპილიეს დრაჰმა. ასპინდოსი (ბერძნული ქალაქი, თანამედროვე თურქეთის ტერიტორიაზე),** ვერცხლი, წონა – 10.160 გრამი. **ავერსი:** მონეტის ცენტრში, საასპარეზო მოედანზე, შეჯიბრების მონაწილე მოჭიდავეები შეხვედრის დაწყების მომენტშია გამოსახული. მათ შორის, მონეტის ქვედა ნაწილში, აღნიშნულია ბერძნული ასო "E", რომელიც სიტყვა "ელისი"-ს პირველ დაწყებით ასოს წარმოადგენს. **რევერსი:** ცენტრში გამოსახულია ასპარეზის მონაწილე, რომელსაც ხელები აწეული აქვს თავის სიმაღლემდე და გამოხატავს საგნის სროლის მომენტს, ხოლო თავის უკანა პლანზე, ჰორიზონტალურად, აღნიშნულია ორი პარალელური ხაზი. სპორტსმენის წინა მხარეს, ხელთან, გამოსახულია სამი ფეხის ფრაგმენტი, ფეხის ზედა სახსრიდან ტერფის ჩათვლით მოხრილ მდგომარეობაში, ერთმანეთზე ბარძაყის ადგილთან შეკავშირებული მარჯვენა ფეხის მუხლის ქვედა ნაწილი მოხრილია. ამ ფრაგმენტის ქვემოთ გამოხატულია ბეისბოლის მსგავსი ხის გათლილი, მრგვალი ჯოხი, რომლის მსხვილ ნაწილთან, ჯოხის ორივე მხრიდან, ოთხ-ოთხი ბურთულაა გამოსახული. სავარაუდოდ ეს იყო შეჯიბრებაში მონაწილე სპორტსმენის სასროლი საგანი. სპორტსმენის უკან ვერტიკალურად, ქვემოდან ზემოთ მიმართულებით წარწერაა: "E TFEDIY". მონეტა მრგვალი ფორმისაა, რომელსაც ორივე მხარეს, გარშემო, წრიულად გასდევს ბურთულები და ქმნის რელიეფურ ფორმას. ეს მონეტა საკმაოდ ბევრია მოჭრილი, სავარაუდოდ ფულის ფუნქციასაც ასრულებდა.

ელისის 134-ე/135-ე – 143-ე ოლიმპიადა. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 244/240 – 208 წლები, სტატერი. ვერცხლი, წონა 4.620 გრამი, **ავერსი:** გამოსახულია მფრინავი არწი-

ვი, რომელსაც კურდღელი ჰყავს დაჭერილი. **რევერსი:** ქვემოთ გამოსახულია ფრინველის ბოლო ნაწილი ზემოთ მიმართული ფრთებით, მარჯვენა და მარცხენა მხარეს წარწერაა "F-A".

თანამედროვე ოლიმპიური თამაშების ჩატარება უპირველესად დაკავშირებულია საფრანგეთის სპორტული და საზოგადო მოღვაწის, ისტორიკოსის, პედაგოგის, ლიტერატორის, პიერ დე ფრედი ბარონ დე კუბერტენის (01.01.1863წ.-02.09.1937წ.) სახელთან. ის ბევრს ფიქრობდა, რომ სპორტის პოპულიზაციის მიზნით ჩატარებულიყო საერთაშორისო თამაშები, რადგან შეამჩნია საზოგადოების ინტერესი ანტიკური ოლიმპიური თამაშებისადმი და შეადგინა ოლიმპიური თამაშების აღდგენის პროექტი. 1992 წლის 25 ნოემბერს, პარიზის ცნობილ უნივერსიტეტ სორბონაში, ის გამოვიდა მოხსენებით – „ოლიმპიზმის აღორძინება“. მის ასეთ მცდელობას ფუჭად არ ჩაუვლია და დაგვირგვინდა წარმატებით. 1894 წლის 23 ივნისს სორბონის კონგრესზე მიიღეს ისტორიული გადაწყვეტილება აღდგენილიყო ოლიმპიური თამაშები, ვინაიდან ამას თანამედროვე ცხოვრება მოითხოვდა. კონგრესზე შემუშავდა და დამტკიცდა ძირითადი წესები და დებულებები (ოლიმპიური ქარტია). მიიღეს გადაწყვეტილება ერთიანი ორგანოს შექმნის შესახებ, რასაც საერთაშორისო ოლიმპიური კომიტეტი (სოკ) ეწოდა. კუბერტენმა გენერალური მდივნის პოსტი დაიკავა, ხოლო პრეზიდენტად მისი მეგობარი დემეტრიუს ვიკელასი დაინიშნა. ასევე გადაწყდა, რომ სიმბოლურად პირველი თანამედროვე ოლიმპიური თამაშები 1896 წლის ზაფხულის თვეში, ათენში, ჩატარებულიყო (1896 წლის 06-15 აპრილი). ბარონ დე კუბერტენი საერთაშორისო ოლიმპიური კომიტეტის (სოკ) პრეზიდენტი 1896-1916 წწ. და 1919-1925 წწ. იყო.

I ოლიმპიადიდან XV ოლიმპიადამდე არ ყოფილა მცდელობა, რომ ოლიმპიადის ჩამტარებელ ორგანიზატორ ქვეყანას სამახსოვრო, საიუბილეო მონეტები გამოეშვა. პირველად ასეთი ოლიმპიური მონეტები 1952 წელს, XV ჰელსინკის, ფინეთის ოლიმპიადაზე მოიჭრა, შემდეგ 1956 და 1960 წლების ოლიმპიადაზე საიუბილეო ოლიმპიური მონეტები არ გამოსულა. 1964 წლის ტოკიოს ოლიმპიადიდან დაწყებული ყოველ ოლიმპიადაზე გამოდიოდა ოლიმპიადასთან დაკავშირებით სხვადასხვა თემატიკის საიუბილეო მონეტები მასპინძელი ქვეყნის მიერ.

ოლიმპიური თამაშები ტარდება, როგორც ზაფხულის, ასევე ზამთრის სპორტის სახეობებში და უწოდებენ ზაფხულისა და ზამთრის ოლიმპიადებს. მათ დაემატა ასევე პარაოლიმპიადები, მსოფლიოსა და ევროპის ახალგაზრდული ოლიმპიური თამაშები. ოლიმპიადებთან დაკავშირებით საიუბილეო მონეტები არამარტო ოლიმპიადის ჩამტარებელ მასპინძელ ქვეყნებს, არამედ მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანას, მათ შორის პატარა ქვეყნებსაც კი აქვთ მიძღვნილი და გამოშვებული.

ამდენად, საიუბილეო მონეტების გამოშვების ისტორია უაღრესად დიდი თემაა და ჩვენ შევეცადეთ აღგვეჩერა ყველა ის ოლიმპიური მონეტა, რომელიც ოლიმპიადის ჩამტარებელმა მასპინძელმა ქვეყანამ მოჭრა ანტიკურ ეპოქაში.